

NAGYKANIZSAI HONISMERETI FÜZETEK

NAGYKANIZSA

Dr. Rózsa Miklós

13

1996

Kanizsa város tanácsának bírói tevékenysége
a török uralom megszűnése utáni évtizedben

Köles
340
R 91

Dr. Rózsa Miklós

**KANIZSA VÁROS TANÁCSÁNAK BÍRÓI
TEVÉKENYSÉGE
A TÖRÖK URALOM MEGSZÜNÉSE UTÁNI ÉVTIZEDBEN**

Nagykanizsa
1996

Lektorálta
Dr. Zlinszky János
egyetemi tanár

A Honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából
kiadja
Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata
támogatásával a
Nagykanizsai Városvédő Egyesület Honismereti Köre

Felelős kiadó
Dr. Cseke Ferenc

© **Dr. Rózsa Miklós**

ISSN 1216-3724
ISBN 963 04 6737-2

I.

A VÁROSI TANÁCS MEGSZERVEZÉSE ÉS A TANÁCS ELSŐ JEGYZŐKÖNYVI KÖTETE

A császári csapatok által körülzárt Kanizsa várát védő törökök a felajánlott kapituláció alapján 1690. április 13-án átadták gróf Batthyány Ádám tábornoknak ¹ a vár kulcsait. A források egyik része szerint 600, másika szerint 1600-1700 főre becsült török őrségből és lakosokból 400-an asszonyaikkal, gyermekeikkel, málhás szekerekkel 800 magyar lovas kísérete mellett elindultak – Légrádon át, és a Dráván hajóra szállítva – Törökországba. *Kanizsa 90 évi török uralom után újból keresztény kézen volt.* A törökök tekintélyes mennyiségű hadfelszerelést hagytak hátra. 241 török és az itt élt rácok közül 364 nem távozott el. Kanizsa lakói maradtak. ²

A várról és a városról az *április 13-át közvetlenül követő időből* csak néhány adat áll rendelkezésre. Ezek szerint a törökök elvonulása után gróf Batthyány „az undorodásig piszkos és szennyes várat” kitakarította, kijavította és gondoskodott a hiányzó és szükséges felszerelésről. Az uralkodóhoz intézett jelentésében a továbbiakra nézve parancsot kért, amely május 1-re meg is érkezett. Ebben az uralkodó Kanizsa város és környéke teljhatalmú parancsnokává nevezte ki és 1200 főnyi, zömmel magyar katonaságot rendelt alá. ³ Későbbi forrásokból ismeretes és következtethető, hogy a helybéli népességhez a visszamaradt törökökön kívül olyan magyar és német lakosok is tartoztak, akik már a török uralom idején is itt éltek. ⁴

Az 1690. április 13-a utáni források egyik legfontosabbika a Városi Tanács 1690. június 16-i alakuló üléséről szóló bejegyzéssel kezdődő városi tanácsi jegyzőkönyvi kötet. Ez a Tanács őrizetéből ismeretlen időben és okból kikerülve, az 1. oldalon levő körbélyegző lenyomatból és a mellette írt leltári számból következően még 1926 előtt a Városi Múzeumba került. ⁵ Az 1951. április 2-a óta Thury György nevét viselő Múzeum, ma a történeti dokumentációs leltárában szereplő gyűjteményi tárgyként 72.2.1 leltári számon tartja nyilván.

A kötet gazdag tárháza s ekként értékes forrása Kanizsa török uralom alól történt felszabadulása utáni multjáról tudósító adatoknak. Ezek az adatok az általuk kínált lehetőségeknek azonban csak elenyésző részére kiterjedő érdeklődéssel kerültek eddig a város történetének feltárására irányuló törekvéseknél hasznosításra, s ekként úgyszólván teljes egészükben ismeretlenek. E jegyzőkönyvi kötet csak egyes adataira támaszkodva és néhány adatának idézésével igyekszik bemutatni várostörténeti

monográfiájában Barbarits Lajos a török uralom alól felszabadult város tanácsa 1755-ig terjedt évek alatti működését. Szerepel a kötet egy-egy részkérdéssel foglalkozó néhány későbbi helytörténeti munka e g y e s adatainak forrásaként is.

A kötet nyújt lehetőséget a magunk elé tűzött fő cél, s ennek megfelelően az e dolgozattal vállalt főfeladat megvalósítására, így: Kanizsa török alóli felszabadulása után alakult Tanácsának a felszabadítás évében, tehát 1690. végéig kifejtett bírói tevékenysége vizsgálatára és ehhez kapcsolva az ez időbeli városi közállapotok ismertetésére.

A kötetnek, mint perek lefolyásáról is tudósító történeti forrásnak, és a belőle megismerhető bírói tevékenységnek a bemutatásával szerény hozzájárulást kívánunk nyújtani annak a hídnak az építéséhez, amely majd hivatott áthidalni magánjogtörténetünkben a Tripartitumot követő három század vonatkozásában meglévő űrt. ⁶

A tanácsi jegyzőkönyvi kötet egyik adatával a várostörténetírásban eddig – érthetetlenül – mellőzött arra az 1690. évi szabályozásra hívja fel a figyelmet, amely az új Városi Tanács jogállását, városigazgatási feladatait, bírósági hatáskörét, ülési ügyrendjét állapítja meg. E szabályozás és az őrzési helyén vele együtt kezelt és ugyancsak normatív tartalmú, valamivel későbbi iratok olyan adatokat nyújtanak, amelyek lehetővé teszik az eddigi várostörténetírásnak az olvasó elé tárulkozó egyes hiatusai áthidalását, ugyanakkor viszont elengedhetetlenek is ehhez. Ezeknek az iratoknak az alapján nyílt mód célkítűzésünknek csak a jegyzőkönyvi kötet szerint lehetségesnél szélesebb alapon való megvalósítására. Az irategyüttesről, mint forrásról a jegyzőkönyvnek ahhoz az adatához kapcsolva szólnunk majd, amely a figyelmet ráterelte.

A töröktől visszafoglalt területek gazdasági és polgári megszervezését az uralkodó teljesen a bécsi Udvari Kamarára bízta. Egy 1684. évi udvari konferenciái döntés szerint a Győrtől, Komáromtól lefelé terjedő területet egészen Belgrádig a Duna mindkét partján külön tartományként („*provincia, seu principatus*”-ként) budai központtal kell majd igazgatni. ⁷ Buda 1686. szeptember 2-i visszafoglalása után e terület kamarai igazgatását az ugyanebben az évben felállított és a bécsi Udvari Kamarának alárendelt kamarai felügyelőség (*Cameral-Inspection*) látta el. ⁸ Ez az Inspectoratus 1690-ben átalakul kamarai Adminisztrációvá (*Ofnerische Cameral Administration*). Werlein János István inspektor 1690. július 13-tól lett jogosult a kamarai adminisztrátori cím viselésére. ⁹

Kanizsa, amely a Nádasdy Tamásnével 1568. január 24-én kötött csereszerződés alapján magyar kincstári tulajdonná vált, ¹⁰ a török uralom megszűntével nem magyar, hanem mint *neoaquistica* terület előbb bécsi katonai, majd együttesen katonai és kamarai igazgatás alá került.

Abban a pillanatban, amikor a törökök átadták a vár kulcsait és falai közé a keresztény seregek bevonultak, a katonaság lett az egyetlen jog szerinti hatóság, amely a hatalmat gyakorolta. Az, hogy ez miként történt, arról adataink – a már említett szenny-eltakarítási, valamint várhelyreállítási és felszerelési munkákról szólók kivételével – nincsenek. A tanácsi jegyzőkönyvi kötet első bejegyzéséből az következtethető, hogy a hatalom katonaság által gyakorlása idejének a kutatás jelenlegi állása szerint ismeretlen szakaszában, de biztos, hogy június 16-a előtt megkezdte működését egy, a Kamara képviselőjében eljáró császári bizottság (*Khay [serliche] Commission*).

A császári bizottságot kiküldő szerv levéltárából bizonyára nyerhető adatokból remélhető annak megismerése, hogy mikor és miként jöttek létre, és milyen eljárás keretében kerültek végrehajtásra azok az elhatározások, amelyek eredménye a helyi hatalom átvételére, majd gyakorlására hivatott városi tanács megszervezése. A Városi Tanácsra várt az a feladat, hogy a városnak az okkupációs hadműveletekkel és a török ezekkel szembeni katonai védekezésével felbolygatott, majd a kapituláció utáni katonai igazgatásból fakadó, ezzel járó megnyilatkozásokkal zavart életét a kamarai igazgatás ideiglenességéből átvezesse az uralmi helyzetben létrejött változásokból származó új adottságokhoz és körülményekhez igazított békés mederbe. A város ugyanis nem mint holt tárgy esett hadizsákmányul, hanem mint élő közösség, mint bizonyos önálló életet élő organizmus került az okkupáló hatalom kezébe, és ilyenként jött számba előtte.

A feladat teljesítésének első fél esztendejéről tudósítanak a jegyzőkönyvi kötet 1690. évből származó bejegyzései. Ugyanakkor a bejegyzések r é s z l e g e s tudósítást nyújtanak a fennállott gazdasági és társadalmi viszonyokról, a közállapotokról és így betekintési lehetőséget nyújtanak a város és lakosai ez idő alatti életbe, amelyikhez tartoztak azok a controversiák, melyekből keletkezett perekben a Városi Tanács eljár és határozott.

A tanácsi jegyzőkönyvi kötet pergamenbe kötött 131 db 20x31.5 cm nagyságú lapból áll. A kötés megrongálódott, a hátsó bekötési tábla ma már hiányzik. A kötetet annak szélein valamikor nedvesség érte, ami miatt az idők múlása folytán egyébként is elhalványult bejegyzések közül egyesek csak bizonytalanul olvashatók. A szöveget a lapok mindkét oldalára írták. Van néhány

teljesen vagy részben üresen hagyott oldal. A lapokat korunkban lapszámozták (*foliálták*), majd – más írással – oldalszámozták (*paginálták*) is. A bejegyzések a 46. oldalig német nyelvűek. A 46-50. oldalon latin nyelvű szöveget, ezt követően a 136. oldalon levő 1728. december 3-i bejegyzésig német, ez után pedig váltakozóan német és latin nyelvű bejegyzéseket találunk. A 242. oldalon és az után néhány magyar nyelvű bejegyzés is van.

A fennmaradt elülső tábla belső oldalán Instructio a nótariusok számára német nyelven versben, a végén latin szövegű verssel. Az Instructio szövegének és az alája írt egykorú 1737 évszám írásának a kötetben előforduló többi írással történt összehasonlítása, valamint az évszámtól jobbra, az oldal aljának legszélén olvasható C. M. rövidítés alapján sikerült megállapítanom, hogy az Instructiot Caspar Mosier (alias Mosir) 1725-ben még városi írnok, ¹¹ 1726. április 23-i választás óta pedig nótárius, ¹² 1737-ben jegyezte be.

Az utólagos paginálásakor 1. sorszámot kapott címoldalon a Szent Háromságot segítségül hívó német nyelvű verbalis invocatiót találtunk. Ennek magyar fordítása: „A teljes Szentháromság Atya, Fiu és szentlélek nevében Amen”.

Ez alatt kezdődik az első bejegyzés, amely mint már említettük, az 1690. június 16-i tanácsi alakuló ülésen történeteket örökítette meg. A 258. oldalon van az utolsó 1755. évi bejegyzés. Ez az esztendő február 24. napján kelet. Ugyanezen az oldalon kezdődik és a 260-on fejeződik be egy 1750. június 12-i bejegyzés. A 261. oldalon levő bejegyzés 1743. augusztus 16-i keletű.

A kötetet évekre is kiterjedő kihagyásokkal használták. Az 1690. június 16-ával kezdődő és december 2-ával záruló idő alatti eseményeknek a 44. oldalon befejeződő jegyzőkönyvezése után egy – az olvashatatlanságig elhalványodott, szerény megítélésem szerint törlési szándékkal tudatosan elhalványított – 1721. évi, ez alatt pedig egy jól olvasható 1722. évi bejegyzést, tehát e helyekre utólag került bejegyzéseket találtunk, ugyanis ezeket az 1703. éviéket követik. Majd újabb több éves megszakítás után 1714-ben vezetik újból a jegyzőkönyveket.

A Városi Tanács 1691-1702. valamint 1704-1713. évek alatti városigazgatási és peres ügyekben hozott határozatainak a jegyzőkönyvi kötetből hiányzása arra enged következtetni, hogy ezeket vagy egyáltalán nem, vagy ha mégis, akkor nem ebbe a jegyzőkönyvi kötetbe jegyezték fel. A lehetséges okok számbavétele kívül esik az ezúttal magunk elé tűzött feladatunkon.

Barbarits Lajosnak az 1690. és 1703. közötti időből hiányzó bejegyzésekkel kapcsolatban az volt a megítélése, hogy „valamelyik nótárius

hanyagságá"-nak következménye, hogy „az 1690. után következő évek ügyes-bajos dolgait nem jegyezte be a protocollumba”.¹³ A tényleges helyzettel ellentétes Degré Alajosnak az a megállapítása, hogy az 1690-t követő 10 évben a jegyzőkönyvet „elég folyamatosan vezették”.¹⁴ Az, hogy az 1691-1702., valamint az 1704-1713. évek alatti városi tanácsi intézkedések, határozatok a kötetből hiányoznak, csökkenti ugyan a kötet forrásértékét, de nem befolyásolja az abból származó hasznát, hogy megörökítette számunkra azokat a városi hatósági intézkedéseket, amelyek Kanizsa felszabadítását röviddel követően voltak hivatva a vár és a város életét szabályozni, a lakosai között kialakuló viszonyokat, köztük a jogvitásokat rendezni. Az pedig, hogy a kötetnek éppen ezek az 1690. évi bejegyzései a város múltjának megismerése érdekében kifejtett különböző eddigi tevékenységek során csak elenyészően kis részben kerültek felhasználásra, kifejezetten indokoltá teszi ennek az adategyüttesnek módszeres feltárását és a várostörténetírás különböző szempontjai szerinti vizsgálatát.¹⁵

Módunk volt megismerni a jegyzőkönyvi kötet magyar nyelvű fordításának másolatát. Az írógéppel leírt másolat 85 lapjának egybefűzésével keletkezett kötet címe: Kanizsa város 1690. június 16-ával kezdődő Protocollumának magyar fordítása. E kötetből a fordító neve nem tűnik ki. Sikerült azonban megtudni, hogy a fordítást Dr. Iványi Béla egyetemi tanár készítette.¹⁶

A kötet címe alatt a fordítónak az eredeti jegyzőkönyvi kötetre vonatkozó azt az ismertetését és megállapítását olvashatjuk, amely szerint a bekötési tábla elől levő belső oldalára írt és a nótáriusoknak szóló, versbe szedett Instructio nem vonatkozik Kanizsára. Bizonyára e megítélés következménye, hogy a jegyzőkönyv-fordításban ennek az Instructionnak a fordítása nem található.

A fordító a protocollum fordításának szövegét olyan tagolásban nyújtja, miszerint az olvasónak módja van megismerni, hogy a lefordított német szöveg egyes részei az eredeti jegyzőkönyv hanyadik oldalán vannak.

A fordítás és az eredeti jegyzőkönyv szövegének egybevetése egyfelől arra a megállapításra vezet, hogy a fordító a szöveg egyes, az egészhez viszonyítottan igen csekély részét nem fordította, vagy az a fordítás legépelesekor maradt ki. Az egybevetés másik eredménye szerint a fordító a jegyzőkönyvben előforduló szavak közül a több jelentésűeket nem a jogi tárgyú és tartalmú szöveggörnyezetnek megfelelő magyar jelentésváltozat használatával fordítja.

Emeli a fordítás értékét, hogy megörökíti a jegyzőkönyvi kötet olyan bejegyzéseit is, amelyek a kötetet ért fényhatás és nedvesség következtében ma már csak bizonytalanul vagy egyáltalán nem olvashatók.

A jegyzőkönyvi kötet 1690. évi bejegyzései a következő 16 napról valók:

1690. június 16.	péntek,	augusztus 5.	szombat,
június 27.	kedd,	augusztus 20.	szerda,
július 5.	szerda,	szeptember 30.	szombat,
július 22.	szombat,	október 24.	kedd,
július 23.	vasárnap,	november 17.	péntek,
július 24.	hétfő,	november 19.	vasárnap,
augusztus 3.	csütörtök,	december 1.	péntek,
augusztus 4.	péntek,	december 2.	szombat.

E bejegyzések azonos kéztől származnak. Nyelvük német, mégpedig egyes szavakból és több szó írásmódjából megállapíthatóan olyan személytől származnak, aki a bajor-osztrák nyelvjárást beszélte. Egyrészt ennek illusztrálásaként, másrészt mert a jegyzőkönyvben használt szavak, kifejezések, nyelvi fordulatok megismerése hozzásegít a múlt minél objektivebb érzékeléséhez, ezért a jegyzőkönyvi kötetben rögzített tények, megnyilatkozások ismertetésénél zárójelben közöljük a jegyzőkönyvben használt szót, kifejezést. Ki, illetve milyen tisztséget viselő lehetett az, aki az 1690. évi bejegyzéseket a jegyzőkönyvi kötetbe beírta, nem tudható. Az megállapítható a bejegyzésekből, hogy az azokat író ismerte a latin nyelvet is, és következtethető, hogy járatos volt a jogban.

Az 1690. évi *bejegyzések közül 5 a városigazgatás szervezetének* létrejöttéről és felépítéséről, valamint az igazgatási feladatok ellátásához szükséges egyes feltételek megléte érdekében tett intézkedésekről, és egyes városi bevételek felhasználásáról tudósító. A többi bejegyzés vizsgálatánál és csoportosításánál abból a tényből kellett kiindulnunk, hogy a több évszázados feudális jogfejlődésben a közigazgatás és bírászkodás sohasem vált el teljesen egymástól. A városi tanácsi szervezetet érintő intézkedésekről szóló 5 bejegyzésen kívüli 22 bejegyzés szerinti intézkedéseket a jognak a mai felfogás szerinti ágakra osztása alapján vizsgálva, közülük 6-ot elkülönítünk olyanként, amelyek *igazgatási és városgazdálkodási hatáskörben* tett intézkedéseként kezelhetők, a többi 16 bejegyzés pedig a *jogvitás ügyekben* folyt eljárást és az ezekben hozott – nem következetesen azonos megnevezésű – határozatot örökítette meg.

II. A VÁROSI TANÁCS SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYAI, VALAMINT TEVÉKENYSÉGE

Egy tanácsi jegyzőkönyvi kötet már rendeltetésénél fogva sem tekinthető olyan történeti forrásnak, amely önmagában elegendő ahhoz, hogy belőle a város lakosságáról és ennek életéről hiánytalan képet kapjunk. Arra történő következtetésre viszont lehetőséget nyújtanak a megismert adatok, hogy Kanizsának a török megszálláson és a hozzájuk szegődöttökön, a renegátokon kívüli társadalma a megszállás évtizedei alatt nem bénult le és a hatalomnak a félhold uralmát szolgálók kezéből a keresztény katonaságra való átszállása után a város kontinuitásra utalóan élte életét. A török uralomból származó hátrányok helyett a magyar és idegen katonák hatalma és ebből a polgári lakosságra háruló hátrányok nehezedtek a városra. Mert – amint Salamon Ferenc már a múlt században megállapította – a XVII-ik évszázadbéli keresztény katona alig volt különb a janicsárnál és szpahnál.¹⁷

1690. évi június 16-án tartották első tanácsülésüket (*Rhats Session*)¹⁸ a császári bizottság által újonnan választott (*von der Khay [serlichen] Comission neu erwölte*) bíró (*Richter*) és tanácsnokok (*Rhats Verwantlichen*),¹⁹ akik közül egy, Fodor László távol maradt az ülésről.²⁰

A Tanács tagjai (a könnyebb áttekintés végett vezetéknévük kezdőbetűjének abc-sorrendjében):

Fischer György András bíró,
Fodor László,
Klingentrat Jakab,
Kniedl Jakab,
Liebreich János,
de Lombarzen Jakab,
Scheffer György János,
Schober József János,
Simbenelly Péter Pál,
Wellawitsch György,
Zwetanitsch Mihály.²¹

Fodor László a Tanács augusztus 3-i ülésén tanácsnoki tisztét letette.²² Helyette másnak tanácsnökká választására 1690-ben nem került sor.

A Tanács ülésén a Tanácsnak átadott Instructiot felbontották és nyilvánosan felolvasták (*und zugestellte Instruction eröffnet und öffentlich abgelesen wurde*). Ez után a császári bizottság az az iránti kérelemnek tett eleget, hogy a bíró és a tanács az Instructioval összefüggésben szerintük szükséges néhány pontot megszerkesszen (*etliche puncte verfasst*) és átadjon.²³ Ezekről a császári bizottság úgy nyilatkozott, hogy az azokra vonatkozó válasz a folyó évi június 19-i keletű és lepecsételve átvett (és pontokba szedett) válasziratba foglaltan a városi kancellárián a fent említett Instructio mellett található. (*Wie die vnter Dato 19. Junij dis Jars weiters empfangen versiegelte puncte . . . Bei d[er] Statt-Canzlei neben obangezogner Instruction zue finden ist*).

Felvetődik a kérdés, nem a szóban forgó Instructio volt-e az az 1690. június 15-i keletű szabályozás, amelyet Dr. Szukits Nándor 1878-ban – elhibázottan – „Városképviseleti házszabályok”-nak nevezve azzal a tájékoztatással közöl, hogy a szöveg a „város okmánytárában” őrzött német nyelvű eredetinek szövege.²⁴

A felvetődött kérdésre választ az irodalomban nem találunk. A válaszadáshoz elsődlegesen a szabályozás közzétett szövegének áttekintése kínálkozik. Abban a kedvező helyzetben vagyunk azonban, hogy a szabályozás 1932. évi adat szerint Zala vármegye levéltárában őrzött eredetijéről készült fordítás, pontosabban: ennek fénymásolata rendelkezésre áll.²⁵ Ennek szövegét a Dr. Szukits által közölt német szöveggel egybevetve, elsőként ötlük szembe, hogy az Instructio 12. pontja a Dr. Szukits által közölt szövegből hiányzik. Az összehasonlítás további két megállapítást eredményezett. Az egyik, hogy Dr. Szukits az Instructio eredeti német szöveg szerinti pontjai közül egyeseket nem teljes terjedelmükben közöl. A másik, hogy a magyar fordítás készítője a fordítás szövegének gördülékenysége érdekében egyes rendelkezéseket úgy fordított, hogy ha az eredeti német szöveghez szigorúbban ragaszkodott volna, akkor a fordítás élethűbben tükrözné az eredeti szöveget. Az eltérések arra indítottak, hogy a szabályozást mind a közzétett német szöveg, mind a fordítás alapján tekintsük át.

A tanácsülésen felolvasott és Instructio-ként említett szabályozás 16 pontba foglaltan tartalmaz a Tanács tagjait kötelező magatartási szabályokat, továbbá szervezeti és működési előírásokat, utóbbiak körébe tartozó feladatmeghatározásokat, valamint ügyrendi szabályokat, a Tanács bíraskodási jogkörét illetően pedig az e jogkörrel való felruházást és hatásköri szabályozást találunk. Ilyenként a szabályozás a mai fogalmak szerinti

- szervezési jogszabály,
- szervezeti és működési szabályzat és

- területi ügyrendi szabályzat

tartalmi elemeinek egyes részeit öleli fel, s a kiadásának idején követett szóhasználat szerint nevezték *Instruction*-nak.

Annak alapján, hogy az *Instructio*

- kibocsátója a Dráva és Száva folyó menti magyarországi újszerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött római császári és királyi bizottság,
- keletje egy nappal korábbi, mint a Tanács alakuló ülésének napja,
- rendelkezéseinek érvényesülésével a Tanács 1690. évi működéséről adatokat megőrkítő jegyzőkönyvi kötet bejegyzéseiben találkozzunk,

arra a meggyőződésre jutottunk, hogy az *alakuló ülés jegyzőkönyvében az ülésen felolvasottként említett Instructio a levéltárban őrzöttként már említett és Dr. Szukits által némi kihagyással közzétett szabályozás.*

Az *Instructio*ban foglalt rendelkezések közül az 5. pontbeli a bírói joghatóságnak a Tanácsra ruházásáról szól, és a bírói jogkört szabályozza.

Az alakuló ülésen a császári bizottság által június 19-i keletüként megjelölt, és tőle származó válaszirat a tartalmánál fogva az *Instructio* kiegészítése, s az 12 pontra tagolódik.

A válaszirat 5. pontja az *Instructio* 5. pontjához kapcsolódó. Szövege egyrészt arról tudósít, hogy a Tanács és a katonai parancsnok között a bírói hatalmukból fakadóan lehetséges hatásköri összeütközéseket illetően az *Instructio* joghézagot hagyott, másrészt, hogy ennek megszüntetése még nem történt meg, de folyamatban van.

A válaszirat e rendelkezéseinek fordítását a függelékben közöljük.

A Tanács alakuló üléséről készült jegyzőkönyvi bejegyzés az *Instructio* felolvasásának és a Tanács által feltett kérdésekre adott bizottsági válasznak a megőrkítése után arról tudósít, hogy elosztattak a köztisztviségek. (*sind die officia publica aufgetheilt*). Ezt követi annak a többségi határozatnak a jegyzőkönyvbe foglalása, hogy az egyes köztisztviségeket melyik tanácsnoknak vagy más személynek kell majd ellátnia. A felosztás eredményét az 1690. évi tanácsülési jegyzőkönyvi bejegyzéseknek a városi közigazgatás szempontjából való vizsgálata már említett ismertetésekor²⁶. tettük publikussá.

A jegyzőkönyvi kötet 1690. évi bejegyzései közül a Tanács működésére vonatkozó szervezési intézkedésekről, valamint a városigazgatási

intézkedésekről szóló bejegyzéseken kívüli 16 bejegyzés jogvitás ügyekről és az ezekben történt jogszolgáltatásról tudósít.

III. VÁROSI TANÁCS BÍRÓI JOGHATÓSÁGA 1690-BEN

A bírói joghatóság szabályozása.

A töröktől visszafoglalt terület kamarai igazgatás alá vonása a területet „*quoad oeconomicum et politicum der hoffcammeradministration inmediate*” vetette alá, idézi Theodor Mayer és H. Pálffy Ilona a visszafoglalandó területek kamarai – gazdasági berendezésének kérdését tárgyaló 1684. évi tanácskozás egyik iratából.²⁷ A visszafoglalt terület igazgatásával megbízott udvari kamarai felügyelőiséget a rendelkezési jog „*in publicis, civilibus et criminalibus*” illette meg. E jogosultságban gyökerezett a kanizsai Városi Tanácsnak 1690. június 15-én adott Instructio 5. pontja, amely szerint a császári és király Bizottság az általa megalakított Városi Tanácsnak *die Erkäntnis der Civil und Criminal-Sachen überlassen und anvertraut*, tehát a Bizottság a bíraskodást polgári és büntetőügyekben átengedi és reábizza.

Ez alapon gyakorolt a kanizsai Városi Tanács bírói joghatóságot. Az Udvari Kamara területileg illetékes szerve, a Budai Kamarai Felügyelőség vezetőjének a bírói hatalom Budán gyakorlását szabályozó 1688. június 20-i utasításában foglaltak tükröződnek az Instructio 5. pontjának további szövegében, amely szerint a Tanács a bíraskodást azzal gyakorolhatja, hogy ha a polgári perbeli felek egyike vagy másika az ítéletben nem akarna megnyugodni, mert azt magára nézve sérelmesnek találja, akkor jogosult az újszerzeményi területre illetékes Adminisztrációhoz fellebbezni és ítéletet onnan várni. A büntetőügyekben mindenkor hozott ítéleteket pedig végrehajtásuk előtt az említett császári Adminisztráció tudomására kell hozni és közvetlenül kell beszerezni annak jóváhagyását és hozzájárulását. Az így szabályozott bírói jogkörben járt el a Kanizsa Városi tanács a jegyzőkönyvi kötet 1690. évi bejegyzései szerinti jogvitás ügyekben. Ennek hangsúlyozása azért szükséges, mert az ezt követő időben ettől eltérően szabályozta a Városi Tanács bírói jogkörét a Tanács akkori felettes hatósága, a Budai Kamarai Adminisztráció.²⁸

A bírósági szervezet és személyzet

Kanizsa város bírósága a bíróból és a Tanács tagjaiból, a tanácsnokokból állott. A tanács 1690. június 16-i alakuló ülésének a Tanács tagjait felsoroló jegyzőkönyvében sem a városbíró, sem a tanácsnokok foglalkozását nem tüntették fel. Egyéb jegyzőkönyvi bejegyzésekből 2 tanácsnoknak a foglalkozása ismeretes: Klingentrat Jakab kalapos,²⁹ Kniedl Jakab pedig lakatos³⁰ volt.

Az 1690-ben tárgyalt jogvitás ügyek között van olyan, amelyben

- a bíró és a teljes Tanács határozott, vagy
- a bíró és a tanácsnokok egy részének hiányával összeült Tanács határozott,

és olyan, amelyről szóló jegyzőkönyvi bejegyzésből

- nem tűnik ki, hogy a határozat kitől származik.

Az 1690. június 15-i Instructio készítői azzal számoltak, hogy a Tanácsnál *syndicus* fog működni. Erről tanuskodik az Instructionnak a tanácsülések rendjét szabályozó 4/1 pontja. E szerint a tanács ülésén „*Solle der Stadtrichter die Raths-materia durch den Stadt Syndicum, oder aber wenn er es comitiren will, vortragen*” azaz: a városbíró a tanácskozási tárgyat a városi szindikusz vagy más által, akit ő megbíz, adassa elő. A szindikuszra háruló egyéb feladatokról az Instructio nem szól.

A latin *syndicus* szó jelentése a XVI. sz. első felében német nyelvterületen *mitschirmer in eynem gerichtshandel*, ill. *eyn verthädiger*, ill. *fürsprecher*, azaz védő egy bírósági jogvitában, ill. védő, közbenjáró, szószóló. A magyarországi latinban előforduló *syndicus* jelentése Szenci Molnár Albert szótára és Pápai Pariz Ferenc szótára szerint egyfelől: *együtt mentő procator*, másfelől: *Városnak a Fejedelem előtt szószólója*, ill. *város procatora*. Bartal Antal szótára szerint *syndicus* jelentése – Du Cange nyomán – *procurator*, ügyvivő, egyes esetekben *törvénytudó*; *procurator* pedig ügyvéd. A Budai Városi Tanácsnál a XVII. sz. végén *Syndicus*-nak a *jegyzőt* nevezték, de a szindikusi állást a Tanács 1710. december 19-i határozatával ketté választotta *jegyzői* és *ügyészi* funkcióra. A városi ügyész később „*Stattfiscus*”, „*fiscus civitatis*”, a *jegyző* pedig *Notarius*. Pesten a *jegyző* eredetileg szintén *Syndicus*, de egyben *ügyész* is, majd a *jegyzői* tisztség önállósulása után *Notarius*.³¹

A kanizsai Városi Tanács megalakítója a bécsi Udvari Kamarának – közvetve vagy közvetlenül – alárendelt szerv volt, mint 3 évvel korábban a budai és 2 évvel korábban a pesti Városi Tanácsé.³² Mind a három Városi Tanács közvetlen felettes szerve a Budai Kamarai *Inspectio* ill. az ebből alakult Kamarai Adminisztráció volt. Ez arra enged következtetni, hogy a tanács szervezete kiépítése – a helyi viszonyok figyelembevételével ugyan, de – azonos, vagy legalábbis hasonló szempontok szerint történt. Mindezekre tekintettel afelé a megítélés felé hajlunk, hogy az 1690. június 15-i keletű kanizsai Instructioban említett szindikusi funkció rendszeresítésével éppúgy, mint Budán és Pesten, jogi szakismeretekkel rendelkező, a *jegyzői* munkát és a város jogi képviseletét, ügyészi teendőit egyaránt ellátó városi alkalmazottnak a tanács rendelkezésre

állása volt a cél.³³ Nyitott azonban a kérdés, hogy működött-e már 1690-ben a kanizsai Városi Tanácsnál szindikus, mert a tanácsi jegyzőkönyv ezévi bejegyzései egyikében sem szerepel, holott, mint láttuk, az Instructionnak a Tanács ülése rendjét szabályozó 4. pontja szerint neki kellett – hacsak a városbíró más meg nem bízott – a tanácskozási tárgyat előadnia. Az, hogy a tanácskozási tárgyakkal a szindikus által történt előadása, mint tanácsülési esemény jegyzőkönyvi megörökítésére nem került sor, azt engedi vélelmezni, hogy – legalábbis 1690-ben még – a kanizsai Városi Tanácsnak nem volt szindikusa. A vélelem helytállóságát ugyan gyengíti, hogy a tárgyalási anyagok más által történt előadásának megtörténte sem szerepel a jegyzőkönyvi bejegyzésekben. Ugyanakkor viszont amikor ellenkező adat hiányában szindikus működésének hiányát tételezzük fel, nem mellőzhető annak megállapítása, hogy a jegyzőkönyvi bejegyzésekből általában, de különösen a bejegyzések szövegezésekor használt, a szövegbe iktatott latin nyelvű kifejezésekből következtethetően valószínűsíteni kell, hogy a tanácsnak az előtte folyt jogviták tárgyalásánál és eldöntésénél rendelkezésre állott legalábbis némi jogi ismeretekkel rendelkező személy. – Ha már volt a kanizsai Városi Tanácsnak szindikusa, akkor őt a Tanács bírói tevékenységében fontos szerepet betöltő tanácsi alkalmazottnak kell tekintenünk.

Elképzelhető, hogy a tanácsi bíraskodással összefüggő írásbeli munka végzésében a szindikuson kívül részt vett a városi írnok is.

Látni fogjuk, hogy a Városi Tanácsnak már működése megkezdésekor volt áristom céljára szolgáló helyisége. Arról, hogy az idezártak őrzése és napi élelmezése kinek volt a feladata, arról adat nincs. 1690-ben csak egy, – a mai büntető eljárásbeli őrizetbe vétel fogalmának megfelelő – áristomba helyezésként történt. Az őrzés nem lehetett biztosított, ha az áristomba helyezett két személy másnap onnan önkényesen eltávozhatott.³⁴

A tárgyalat jogviták.

Az 1690-ben tárgyalat 16 jogvita megítélésénél, az alapjukat képezett társadalmi viszonyokat szabályozó rendelkezéseknek a mai fogalmak szerinti jogágak melyikébe tartozása vizsgálatakor, s ebből következően annak eldöntésénél, hogy a 16 jogvita elbírálása érdekében folyt eljárások közül melyik volt polgári peres és melyik büntető peres eljárás, nem szabad a mai fogalmakat maradéktalanul alkalmazni, mert az félrevezető lenne. Még a késői feudalizmusban is a polgári perek közé tartozott a mai büntető ügyeknek az a része, amelyeknek tárgyát bírságos bántalmak képezték. Buda és Pest XVII. sz. végi, XVIII. sz. eleji bírósági gyakorlatában a becsületsértést és a testi sértést

polgári per tárgyának tekintették, még ha a kártérítés mellett büntetést is szabtak ki. Az ilyen cselekményeket feudalizmuskori jogrendünk *delicta privata*-ként különböztette meg a *delicta criminalis*-től. Amíg az utóbbiakban hivatalból járt el a hatóság, a bűnvádi keresetet a közvádló nyújtotta be, a magánbüntetettek a sértett keresete alapján indított polgári perben bírálták el.³⁵

Az 16 eljárást áttekintve azt kellett megállapítanunk, hogy közülük egyik sem az akkori fogalmak szerinti valamely bűncselekmény miatt, hanem mindegyik a magánjog körbe tartozó érdeksérelem miatt indult eljárásként folyt. A 16 jogesetet a pandektajog rendszerét követve csoportosítottuk. Ennek eredményeként kerül sor annak megállapítására, hogy a *16 ügy egy része a dologi jog, másik része a kötelmi jog körébe tartozó jogviszonyon alapuló volt.* Családi vagy öröklési jogi vitát 1690. második felében a Kanizsai Városi Tanács nem tárgyalta.

A *dologi jog* körébe tartozó volt egy, az *ingatlan birtoklásával* kapcsolatban indult eljárás. A jogvitát egy kötelmi jogi, közelebbről egy vállalkozásból fennálló kötelezettségnek csak részbeni teljesítése és az ezzel összefüggésben elkövetett birtokháborítás váltotta ki. Klingentrat Jakab kalapos, aki városi tanácsnok volt, megkérte a rácvárosi cipészt, hogy az neki egy szántóföldet vessen be. A vetőmagot az eljárás megindítását megelőzően 14 nappal a cipész házánál elhelyezte. A cipész a földet megmunkálta, abba azonban a saját vetőmagját vetette be. A Városi Tanács (ennek az ügynek a jegyzőkönyvezésénél bíróságként (*Gericht*) említve) a megsértett birtokállapotot visszaállította azzal, hogy a bevetett mag termésének a cipész által történő learatását megtiltotta; egyben a cipészt jogellenes magatartásáért 6 birodalmi tallér pénzbírságra ítélte. Ugyanakkor Klingentratot arra kötelezte, hogy a cipésznek a föld megmunkálásáért 1 birodalmi tallért fizessen, a bevetett mag fejében pedig egy grazi negyed (*ein Grätzer Viertel*³⁶) hajdinát (*Haidten*³⁷) adjon neki.³⁸

Ingóságokra fennálló tulajdonjog megsértése miatt indított keresetet Veith Jurco és rokona Narton Dávid,³⁹ amikor előadták, hogy Millaj Jurco két méhkasukat (*Pünstöckh*) a mezőről elvitte. Kérték Millajnak a méhkasok visszaadására kötelezését, de megbüntetését nem kérték. Millaj elismerte, hogy a kasokat hazavitte, azt azonban abban a hitben cselekedte, hogy azok még a törököktől maradtak ott. A Tanács Millaj védekezését elfogadta, amivel cselekedetét jóhizeműnek minősítette, s ezért csak úgy ítélte, hogy a kasokat a felpereseknek vissza kell adni.⁴⁰

A *kötelmi jog* körébe tartozó jogviszony az Institutio rendszer szerint a) szerződésen alapuló, b) tiltott cselekményből eredő, c) más tényállásból

származó lehetett. Mert a kamarai fennhatóság idején a német gyakorlatban ugyan sokszorosan átalakított római jog volt az irányadó, ezt az osztályozást követjük.

Adásvételi szerződésből származó követelés volt Paur János asztalosnak a jegyzőkönyv szerint Wiser úr megjelölésű személlyel szembeni követelése. Paur azt adta elő, hogy Wiser neki 37 deszkát egyenként 9 krajcárért eladott. 18 darabot át is vett. Az ezeken felülieket Wiser nyilván nem adta át Paurnak, mert Paur azt kérte a Tanácstól, hogy juttassa kezére a deszkákat. Kérelmét arra alapította, hogy becsületesen vásárolt (*Redlich gekheuffet*). Ennek egyrészt olyan értelmezés adható, miszerint közte és Wiser között az adásvételre fennálló magánjogi szabályok szerint jött létre az ügylet, másfelől úgy, hogy a kialakított vételár a deszkák forgalmi ára szerinti és nem attól eltérő volt. Hogy a vélelmezett két értelmezés közül melyik a megalapozott, az akkor lenne megállapítható, ha a jegyzőkönyvből kitűnne annak oka, hogy Wiser a hiányzó deszkákat miért nem adta át. A Tanács döntésével arra kötelezte Wisert, hogy a deszkákat a Tanács által megállapított ár megfizetése ellenében ki kell adni.⁴¹

Suk György őrmester arra alapítva támasztott kereseti követelést Rácz Péter ellen, hogy nem fizette meg azt a 18 forintot, amelynek megfizetésére annak fejében vállalt kötelezettséget, hogy kikölcsönözte (*ausgeborgt*) neki azt az embert (aki egy elfogott rác volt), akit ő (Suk György) a főhadiszálláson 17 forintért vásárolt (*erkaufft*).

Abból következően, hogy az őrmester a főhadiszálláson „vásárolt” egy embert, történetesen egy rácot, az következtethető, hogy az egy, a törökök közé állt (vagy ezzel gyanúsított, megvádolt) és a blokád idején elfogott rác lehetett. Az, hogy ilyet a főhadiszálláson „vásárolni”, majd pénzfizetési kötelezettség vállalása ellenében „kölcsönbe venni” lehetett, arra utal, hogy Kanizsán a törökök kivonulása után valóságos rabszolgakereskedelem folyhatott a harcok idején elfogott, vagy személyes szabadságukban később valamilyen módon korlátozott, volt török alattvalókkal. E következtetés helyességét alátámasztja, hogy az alperes Rácz Péter elismerte a tőle követelt pénz azonnali megfizetésére fennálló köteletségét – de azzal, hogy fenntartja a fogollyal szembeni visszereseti jogát (*Regress*).

A jegyzőkönyvből kitűnően az ügyben nem hozott döntést a Tanács.⁴²

A tárgyalta ügyek közül a legtöbb azonos jellegű a *tiltott cselekményekből*, *iniuriakból* keletkezettek voltak. Ezek vagy szóval, vagy tettel elkövetett sértések voltak. Az egykorú német elnevezés szerinti *Verbal-iniurien*, illetve *Real-iniurien*

gyakran ugyanabban az ügyben együttesen következtek be. A *szóbeli iniuria* a mai rágalmazás és becsületsértés, a *tettleget iniuria* a testi sértés törvényi tényállását valósította meg.

Kiszl Vilmos mészáros azért indított pert Mészár Ádám ellen, mert az őt Zalaegerszegen, midőn marhavásárlás miatt itt voltak, nyilvánosan, sok ember jelenlétében azzal vádolta, hogy éjjel, midőn együtt aludtak, Mészár zsákjából 2 forintot kivett és őt tolvajnak szidta. Kiszl az ennek állításával, mégpedig sok ember jelenlétében történt állításával elszenvedett sérelem miatt azt kérte a Tanácstól, kényszerítse Mészárt elégtételadásra. A Tanács a felrótt cselekményt először tagadó, majd beismerő Mészárt arra kötelezte, hogy felperest a bíróság előtt kövesse meg (*Gerichtlich abbiten . . . soll*) és jól megérdemelt bírságként tegyen le 10 forintot.⁴³

Copási Márton felesége azért támasztott keresetet Schipusch Sára ellen, mert őt kurvának szidta, és azt állította, hogy azért cicomázza ki magát, mert a parancsnok úr a templomban mindig őt nézi. Schipusch Sára mindent tagadott, s állította, hogy Copásiné őt szintén kurvának szidalmazta. A felperes által az állításának bizonyítására bejelentett tanú kihallgatása és az általa vallottak alapján a Tanács ítéletével arra kötelezte Schipusch Sárát, hogy meg kell követnie a felperest (*d[er] Clägerin eine abbit zu thuan*), s bírságképpen le kell tennie 1 rajnai forintot, s három dukát bírság kilátásba helyezése mellett arra hívta fel a Tanács mindkettőjüket, hogy mind szóbeli, mind tettlegetes bántalmazások mellőzésével hagyjanak egymásnak békét.⁴⁴

Karner Márton által Öszl Mihály kertész ellen előterjesztett kereset az Öszlnek tulajdonított azon az állításon alapult, hogy az Öszlnek visszaadott borjakat és teheneket lopta. Kérte, hogy Öszl az állítása valóságát bizonyítsa vagy azt vonja vissza. A keresetből az következik, hogy Karner és Öszl között – a jegyzőkönyvből ki nem tűnő tartalmú – olyan ügylet jött létre, mely szerint Karner – a jegyzőkönyvben nem írt mennyiségű – borjút és tehenet volt köteles Öszlnek átadni. Öszl a neki tulajdonított állítást tagadta, azt ellenben előadta, miszerint a parasztok azt állították, hogy annyi mintha lopottak lennének az állatok. Azzal védekezett, hogy a felperest nem tartja tolvajnak, és sajnálja, hogy ő ezt gondolta. A Tanács Öszlét vétkesnek találta, s ítéletével megróttá, egyben arra kötelezte, hogy Karnert keresztényi módon és hátránytalanul (*christlich doch unnachtheilig*) megkövesse, de büntetésül arra is kötelezte, hogy két fuvar fát szállítson a törvényházba.⁴⁵

Schuller János György borbély a Kiszl János Vilmos mészáros elleni keresetét arra alapította, hogy Kiszl őt kutyának és gazembernek (*Hundts und*

Spizbueben) szidta és egy pofont ígért neki. Schuller elégtételadásra kérte kötelezni Kiszlt azzal, hogy mert ő katona volt, ő maga fog elégtételt venni.

A tárgyaláson Kiszlt beismerte, hogy Schullert kutyának szidta, s azt azzal indokolta, hogy aki az ő udvarába vizek, az egyenlő a kutyával s ugyanezt egy gazember (*Spitzbueb*) teszi. Schuller magatartásának jellemzéséül előadta, hogy azt kiabálta neki és a nála időzőknek (*comorat[en]*), hogy ők neki (Schullernek) nem parancsolnak, s ő még tízszer is az udvarba vizek, egyben viszontkeresetet támasztott Schuller ellen amiatt, hogy az őt néhányszor selmának (*einen Schelmen*) szidta. Kérte a vele szembeni kereset elutasítását, az őt ért szidás miatt pedig elégtételt kért. A Tanács ítéletével a szembenálló feleket 1-1 birodalmi tallér bírság fizetésére kötelezte a kölcsönös sértegetés miatt.⁴⁶

Simbenelli Péter Pál tanácsnok, a városi Kamarai Hivatal vezetője⁴⁷ azért perelte Osterhuber Mátyás kanizsai polgárt, mert őt Varasdon a nyílt kocsmában megsértette annak állításával, hogy ő kutya és hogy a fát a házából elhordta. Osterhubert elégtételadásra vagy bizonyításra kérte szorítani.

Ugyanakkor Osterhuber viszontkeresetet támasztott Simbenelli ellen, mert ez az ő házából távollétében fát vitetett el. Simbenelli cselekedetét hatalmaskodásnak (*Gewaldt*) tartja, egyben restitutiot kér.

Osterhuber tagadta, hogy Simbenellit kutyának szidalmazta és az elégtételadás alóli mentesítését kérte. Simbenelli állításának bizonyítására tanuként bejelentette Pichler grazi kereskedőt. A Tanács a felajánlott bizonyítás fogamatba menetele érdekében elrendelte a grazi magistratusnak Pichler meghallgatása végetti megkeresését.

Osterhuber viszontkeresete szerinti faelhordást Simbenelli elismerte, mondván, hogy annak mennyisége két fuvarnyi (*Zwei Füeder*) volt. A viszontkereset, mint hiába valónak minősített ellen azonban arra hivatkozással tiltakozott, hogy a fa az anhalti hadnagytól⁴⁸ vásárolt fa volt.

Osterhuber Simbenelli arra vonatkozó kérdőre vonását kívánta, hogy ki adott neki engedélyt arra, hogy az ő házából a távollétében fát vigyen el. Tudomásul vette, hogy az elszállított fa mennyisége 2 fuvarnyi volt. Kétségbe vonta azonban, hogy az ő házában Simbenellinek fája lett volna, amikor a ház már az ő (Osterhuber) kezében volt. Simbenelli a válaszban azt állította, hogy hatalmában volt a megvett fát elszállíttatni, mert a parancsnoknál e tárgyban lépéseket tett, s ezt a parancsnok neki megengedte. Osterhuber kijelentette, hogy

ha a parancsnok erről bizonyítékot nyújt, akkor panaszát visszavonja. A Tanács elrendelte a parancsnok meghallgatását, s e végett Schlosser Jánost^{49.} a parancsnokhoz küldte. A parancsnok a nyilatkozata szerint tud arról, hogy Simbenelli a hadnagytól fát vett, és ő mint parancsnok annak elszállítását engedélyezte.

Az ügy másnapi folytatólagos tárgyalásán felmutatták Osterhubernek, hogy a parancsnok mit közölt. Osterhuber azt válaszolta, hogy a parancsnok ő vele meg azt közölte, hogy nincs tudomása arról, hogy Simbenelli fát vásárolt volna.

A Tanács az ellentmondás tisztázása végett újból megkereste a parancsnokot, aki most már másképp nyilatkozott. Azt mondta, hogy Simbenelli az ő engedélyével szállíttatta ki a fát, de azt, hogy a fát vásárolta volna, azt nem tudta.

A kölcsönös igényeken alapult eljárás lezárulásaként azt olvassuk a jegyzőkönyvben, hogy a bíró és a jelenlevő senatorok közvetítése folytán (*auf Interposition*) a peres felek egymással szembeni keresetüktől elálltak, és ismét jó barátok lettek. A Tanács azonban kiszabott rájuk fejenként 3 forint bírságot (*Poenfall*).^{50.} Ezek szerint nem került sor a grazi Tanácsnak Pichler kereskedő meghallgatása végetti megkeresésére.

A szóbeli iniuriák miatt indult, ismertetett eljárások mellett találkozunk a jegyzőkönyvben egy olyan eljárással is, amelyben együttesen van jelen a szóbeli és a tettleges iniuria.

1690. augusztus 3-án Hochenwarter János kanizsai órás és lakatos kereseti kérelmet terjesztett elő Kniedl Jakab lakatos, városi tanácsnok ellen. Keresetét a következőkre alapította: Szent Jakab napján (ez július 25-e) este a városházánál az utcán Kniedl megkérdezte tőle, hogy sok munkája van-e és mondta, hogy létre kellene hozni egy műhelyt (*man soll sehen, dass man ain handtwerckh aufrichte*). Válasza az volt, hogy ez neki nehéz lenne, mert előbb utána kellene nézni, hogy a házát kifizesse, és hogy van neki szabad műhelye (*fraie Verckhstatt*). Erre Kniedl öt henyélőnek (*Bernheiter*) szidta, s ő ezt a szidalmat viszonzva ugyancsak azt állította Kniedlről, hogy henyélő, aki erre őt (Hochenwartert) pofon vágta, ő viszont védekezett és visszautótt. Ez után megjelent a színen Dalgner Mihály^{51.} mondván: „Te kutya, hogy mersz ütni egy tanácsurat” és nyomban megütötte őt (Hochenwartert), a hajába markolt és hátulról belerúgott úgy, hogy sem vizeletét sem székletét visszatartani nem tudta, és bírósági szemlére, orvosi beavatkozásra szorult. Követelte, hogy a

rúgásért és a fájdalmakért kapjon 10 birodalmi tallért és Kniedl fizesse mag az orvosi és egyéb költségeket.⁵²

A jegyzőkönyv szerint 1690. július 22-i kelettel került bejegyzésre, hogy egyrésztől Kniedl Jakab és Dalgner Mihály, másrésztől Hochenwarter között szóváltás támadt „és e közben az órát egy rúgás érte, amely a megtekintésre előhívott borbély és fürdős véleménye szerint a hólyagot érte úgy, hogy nevezett a vizeletét a fájdalom miatt tartani nem tudta és ugyancsak nem tudta visszatartani a széketét sem”. A jegyzőkönyvi bejegyzést végző láthatólag szükségesnek tartotta az idézett bejegyzés után annak bejegyzését is, hogy „Élet és halálos veszedelem nem forog fenn”. A jegyzőkönyvből kitűnően Schlosser János, a verekedések és veszekedések megszüntetésére és megakadályozására kirendelt várbeli tanácsi biztos Kniedlt is és Dalgner is házi áristomba helyezte, ami 10 forint bírság mellett történt. Másnap, tehát július 23-iki keletű jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a városbíró állapította meg, hogy Kniedl a tilalom ellenére eltávozott az áristomból s innen Dalgner (itt Talgnernek írva) is elküldte.⁵³ – A jegyzőkönyvi kötet 12. oldalán olvashatók szerint a szóváltás és ennek tettelegességig menő folytatása július 22-én történt. Az ügy augusztus 3-i tárgyalásakor Hochenwarter azt adta elő, hogy a szóváltás Szent Jakab napján volt. Hochenwarternek ez az állítása a jegyzőkönyv 12. oldalán olvashatókkal ellentétes. Előadása arra enged következtetni, hogy nem tudta, mely nap Szent Jakab apostol ünnepe, vagy elfelejtette, mely nap volt az, amelyen a sérelem érte.

Az augusztus 3-i tárgyaláson Kniedl senator beismerte a műhely ügyében történt szóváltást, de tagadta, hogy Hochenwartert henyélőnek szidta. Ugyanakkor előadta, hogy Hochenwarter őt háromszor hazugnak (*Lugengestraft*) nevezte és kijelentette, hogy Kanizsán nem ő (Kniedl) a legidősebb mester. Kniedl előadta azt is, hogy Hochenwarternek azt mondta: „Te pimasz (*Flegl*), hogy mersz te engem, egy tiszteletre méltó tanácsnokot hazugnak mondani”, s adott neki egy pofont. Erre Hochenwarter is ütött, mire Dalgner közbelépett az ő (Kniedl) érdekében és Hochenwartert az áristomba parancsolta, aki azonban Dalgnerrel szemben védekezett és ebből a városháza kapuja előtt verekedés támadt. Kniedl úgy vélte, hogy jogtalanságot nem követett el, mert a pofont amiatt adta, hogy Hochenwarter őt hazugnak nevezte. Következésképp őt (Kniedlt) fel kell menteni, viszont kérte, hogy Hochenwartert amiatt, hogy őt háromszorosan hazugnak mondta (*in refusionem honoris laesi*) 20 birodalmi tallérral büntessék.

A kihallagott Dalgner tagadta, hogy Hochenwartert megrúgta, szerinte a felperes ügy esett el.

Hochenwarter elismerte az általa mondottakat és az egyszeri visszütést. Hangsúlyozta azt is, hogy nem Kniedl a legidősebb mester Kanizsán, hanem ő, sőt ő az, aki a mesterségben itt először dolgozott. Nem tartja magát büntethetőnek, mert csak védekezett. Fenntartotta a kérelmét és Kniedlnek a 20 tallér összegű bírság kiszabása iránti kérelme elutasítását kérte.

A Tanács a feleket egyezkedésre szólította fel. Kniedl azonban erre nem volt hajlandó. Ezért a Tanács ítéletet hozott.

A Tanács az ítéletben

- megállapította, hogy az ellentét a mesterségből keletkezett, így tehát Kniedl tanácsbeli tisztje megsértve nem lett, ezért tehát ennek nem lett volna szabad Hochenwartert pofonokkal megtámadni,
- Kniedl magáról megfeledkezett és tanácsnoki tekintélyét az első fellépésével maga prostituálta, ennek következményét magának tulajdonítsa,
- mindezért Hochenwartert az ellene felhozottak alól felmentette,
- megállapította, hogy Kniedl első fellépésével az Instructioban ^{54.} a Tanács tagjainak elrendelt méltósággal és szerénységgel ellentétesen járt el, és ezzel a bekövetkezett baj legközelebbi oka (*causa proxima*) volt, miértis
- minden okozott orvosi és egyéb költség megfizetésére kötelezte, s
- noha őt nagy büntetésben kellene részesíteni, ezt mérsékelve, 3 forint bírságra ítélte,
- Dalgner az orvosi és egyéb költségek arányos hányadának viselésére kötelezte,
- Hochenwartert vétkesnek találta a miatt, hogy egy tanácsnoknak járó respectust megsértette,
- s ezért úgy foglalt állást, hogy ennek büntetéseképpen el kell viselnie a rúgást és a fájdalmat. Ezzel tulajdonképpen elutasította Hochenwarternak 10 birodalmi tallér fájdalomdíj iránti követelését. ^{55.}

A verbalis és a realis iniuria fogalma alá eső tiltott cselekmény körén kívüli, tehát az *egyéb károkozó cselekmények* lehetséges változatai közül a Kanizsai Városi Tanács 1690. évi jogszolgáltatási gyakorlatában egy *gyűjtogatással okozott kárral* és egy *állatok okozta kárral* találkozunk.

A *gyűjtogatással* Schwarz Ferenc, Koch Márton és Karner Márton fia és inasai (*Dienstbuoben*) okoztak kárt. A jegyzőkönyvvezető mellőzte annak feltüntetését, hogy hármójuk közül melyiknek a fia és melyiknek, ill. melyiküknek az inasai voltak a gyűjtogatók. A károsult Kap vagy Cap Juan volt.⁵⁶ Ő a felgyűjtott és elégett szénájának mennyiségét 10 szekérnyiben (*auf 10 Fuad[er]*) jelölte meg. Kérélmé azonban nem természetbeni, hanem pénzbeli kártérítésre irányul: 7 birodalmi tallért kért.

A jegyzőkönyv szerint a fiúk atyáik és uraik miatt nem tagadhattak, nem vallottak azonban úgy, hogy szándékosan lett meggyűjtva. A mondat első részéből az következik, hogy a tárgyaláson egymás mellett, tehát a gyerekek is, és atyáik ill. uruk is, jelen voltak. A Tanács egyezsége javasolt. Ennek eredményeképpen létrejött olyan egyezség, mely szerint az alperesek a felperesnek három szekér szénát adnak kártérítésként (*drei Färt[en] Heu zur Ergözlichkeit*). Az egyezség tartalmát megörökítő mondatot követő „*Factum et ratificatum*” bejegyzés az egyezséget jóváhagyó bírósági határozat hozatalának megtörténtét jelzi.⁵⁷

Állatok okozta kár miatt kiszabott kártérítés volt a Jurco Veit terhére kirótt. Weingart Zakariás felperesnek a jegyzőkönyvben csak tömören szövegezett kereseti előadása az volt, hogy Jurco 4 ökre neki kárt okozott. A kárt felbecsülték 1 szekérnyi szénára (*auf ain Fued[er]*), és Jurco arra lett kötelezve, hogy ezért a felperesnek 1 forint 30 krajcárt fizessen. Arról, hogy mi volt a kár és ki vagy kik becsülték fel, arról a jegyzőkönyv nem szól.⁵⁸

Ismeretlen jogviszonyból származó adósság volt az, amelynek megfizetésére kötelező határozatot a Tanács a Légrádból, Seitz úrtól érkezett és a Tanácsnál elfekvő írás, valamint az adós Lombarzen által tett elismerő nyilatkozat alapján hozott. A határozat szerint Lombarzennek a tárgyalás napjától számított 14 napon belül fizetnie kellett (hogy mennyit, az a jegyzőkönyvből nem tűnik ki, miből az következtethető, hogy annyit, amennyivel az írás szerint és az elismerő nyilatkozata szerint tartozott), vagy ha a felperessel másféle engedményre (*comportement*) jut, ezt *in forma probanta*, tehát bizonyítás formájában be kell terjesztenie.⁵⁹ Az ügyben további bejegyzés a jegyzőkönyvben nincsen.

A Tanács által tárgyalt *jogviták közül az egyikről* történt jegyzőkönyvi bejegyzésből *nem állapítható meg megnyugtatóan sem az ügybeli tényállás, sem a hozott határozat.* A jegyzőkönyv szerinti Kniedl Jakab lakatos, városi tanácsnok panaszkodik néhány prichlachi fuvaros miatt, akik a Szarvashoz cégérezett kocsmá tulajdonosának díjazás ellenében bort szállítottak, tőle viszont néhány dolgot elvittek, s a kára fejében szeretne 2 forintot. A bejegyzésből nem tűnik ki, de nem is következtethető, hogy milyen holmik elszállítása történt. Érthetetlenek a bejegyzett szöveg befejező szavai: „a panaszosnak is kiadtak 1 forint 12 krajcárt.”⁶⁰

Az egykorúak tényismeretéhez igazított tömörségű *az a jegyzőkönyvi bejegyzés, amelyből nem tűnik ki egy megállapított kártérítési kötelezettségnek sem jogalapja, sem összesszerűsége.* Egy törvény által lefoglalt csizma eredetének vizsgálatáról szól a bejegyzés. Nem tűnik ki belőle azonban sem a lefoglalás oka, sem a károsult személye, csak az, hogy ki köteles a csizmát a károsultnak kifizetni és a városi bíróságnál ugyanannyit letenni. Hogy mennyit kell fizetni és letenni, arról a bejegyzés nem szól.⁶¹

A jegyzőkönyvi kötet szerinti 1690. évi *16 jogvitás ügy közül egyben,* mégpedig az időrendben utolsóban *a Tanácsnak nem jogvitát eldöntő, hanem nyilvántartásba vételi feladata volt.* A jegyzőkönyvből kitűnő tényállás szerint Frimb Ferenc Keresztély felmutatott egy adóslevél-tervezetet (*eines Schuldscheines Aufsatz*), melynél fogva Lombarzen Jakab adósa lett Frimbnek 15 forinttal, amit Lombarzen elismert, és megígérte a bírónak, hogy adósságát az eljövendő karácsonyig kifizeti. Ugyanakkor leköti zálogba a Sánc felé fekvő és a külvárosban lévő hátulsó házát, amely nincsen elidegenítve, s nem terheli zálog, csak az Udvari Kamarának járó hátralék, úgy hogy Frimb vagy ennek örökösei ezen zálogot a zálogjog értelmében a polgári felsőség tudatával használhatják.⁶²

A szóbanforgó bejegyzés egy, a hitelezői érdekek védelmét szolgáló fontos intézménynek, a zálogalapítás hatósági nyilvántartásba vételének Kanizsán a török alóli felszabadulás utáni új berendezkedés legelső évében bekövetkezett meglétéről tudósít. A német államokban a zálogjogszerzés már a XIII. sz.-ban ahhoz az alakisághoz kötött volt, hogy azt a bírósági vagy városi hitelkönyvbe (*Hypothekenbuch*) bevezessék. A zálogjog alapításának Kanizsán a tanácsai jegyzőkönyvbe történt bevezetése a német-osztrák jogrendszer egyik intézményének itteni recepciója. Az adós vagyona zálogba történt lekötését a XVII. sz. végén Budán és Pesten a *Hypothecenbuch*-ba jegyzték be, de volt eset rá, hogy a tanácsai törvényszéki jegyzőkönyvbe, a *Gerichtsbuch*-ba.⁶³

Lombarzen háza zálogba történt lekötésének a tanácsi jegyzőkönyvbe való bejegyzése a zálogjognak a magyar jogban a betáblázásról szóló 1723: CVII. tc-re visszanyúló intézménye egyik előfutáraként tekinthető. Modern jogunkban ingatlan általában csak jelzálog tárgya lehet. Régi nemesi jogunk az ingatlant is kézzzálogba adta a hitelezőnek. Lombarzen háza zálogba lekötésének a tanácsi jegyzőkönyvbe történt bejegyzésével, mondhatni a jelzálog tárgyává válásával együtt kézzzálog tárgyává válásának lehetősége is fennállott, mert hiszen Lombarzen a házat úgy kötötte le zálogba, hogy azt Frimb vagy annak örökösei használhatják is. Az azt lehetővé tevő nyilatkozat szövegében szereplő az a kitétel, hogy „a polgári felsőség tudtával”, azt a kérdést váltja ki, hogy a kitétel azt deklarálja-e, hogy a polgári felsőség, a Tanács a ház használatának megengedését ennek a jegyzőkönyvbe bejegyzése folytán tudomásul vette, avagy azt, hogy a használat gyakorlásának előfeltétele lesz majd a Tanács erről való előzetes tudomása.

IV. ELJÁRÁSJOG

Mai törvényi szabályozásunk szerint az eljárásjog körébe tartozó *hatásköri* rendelkezéseknek a XVII. sz. végi kanizsai bíraskodásban jelentkezéséről a Városi Tanácsnak az 1690. június 15-én adott Instructioiban megállapított joghatósága ismertetésénél már szóltunk. Az Instructio 6. pontjából következően a Tanács bírói hatásköre valamennyi magánjogi vita első fokon történő elbírálására kiterjedt. A bírói joghatóságnak a Városi Tanács és a katonai parancsnok közötti megoszlása a császári bizottság 1690. június 19-i válaszirata 5. pontja szerint akkor még nyitott kérdés volt. A kérdés később – adat hiányában ismeretlen időben, de az adatok egybevetése eredményéből megállapíthatóan 1690. június 19-e után és legkésőbb 1695. július 4-ét megelőzően – úgy oldódott meg, hogy bizonyos polgári ügyekben első fokon való eljárásra a hatáskör a parancsnokot illette meg.⁶⁴

A Városi Tanács a város polgárai és lakosai első fokú hatósága volt. A Tanács, mint bírói joghatóságot gyakorló szerv *illetékességét* meghatározó külön szabályozás hiányában az állapítható meg, hogy az illetékesség a város polgáira és lakosaira terjedt ki. Az 1690-ben tárgyalt perek között egy van, amelynek csak az alperese volt kanizsai polgár, a felperes más helységbeli, légrádi volt.⁶⁵ E pernek a Kanizsai Városi Tanács által történt tárgyalásából az állapítható meg, hogy az irányadó szabályozás szerint az illetékes bírói hatóság az alperes lakóhelye szerinti volt.

A peres eljárás fejlődésének eredményeképpen a XVII. sz. végére a megyei gyakorlatban a pereknek két alaptípusa: az írásbeli per (*processus*

ordinarius, sollemnis, Schriftlicher Process) és a szóbeli per (*processus summarius, summarische Verhandlung*). Az írásbeli perben a felek ill. jogi képviselőik írásbeli feleletváltásának eredményeképpen jutott el a bíróság az ítéletig a nélkül, hogy a bíró és a felek közvetlen érintkezésbe kerültek volna. A szóbeli eljárásban a perbeli cselekmények leegyszerűsödtek, s ítélelhozatalra viszonylag rövid idő alatt került sor.⁶⁶

A feudalizmuskori magyar jog szerint folyt írásbeli polgári per 6 perszakaszra oszlott. Ezek:

1. az előkészületi szak, amely a pernek perbehívó parancs kérésével vagy keresetlevél benyújtásával történő megindítását követően a pernek a bíróság által történő előjegyzésbe vételére, és a perfelvételi hatánap kitűzésére, a feleknek erről értesítésére, ill. alperes idézésére és a perfelvételre terjedt ki;
2. az exceptio szakasza, amelyben az alaki kifogások előterjesztése történt, és az ezek körüli vita folyt;
3. az allegatio szakasza, amely az érdemi vitát és a bizonyítási eljárást ölelte fel;
4. a befejezési perszak, amelyben vagy egyezsége, vagy ítélelhozatalra kerül sor;
5. a perorvoslati szak;
6. a végrehajtási perszak.⁶⁷

A Kanizsai Városi Tanács által 1690-ben tárgyalt 15 polgári per lefolyása jegyzőkönyvezésének módja meglehetősen nehezíti annak eldöntését, hogy az egyes perekben csak az történt, amit a bejegyzések tartalmaznak, avagy az előkészületi szakba tartozó cselekmények bekövetkeztének megörökítésével azért nem találkozunk, mert a jegyzőkönyvvezető azokról szólni szükségtelennek tartotta.

A jegyzőkönyvi bejegyzések szerint a 15 per közül 11 azzal kezdődött, hogy a követelést támasztó vagy a sérelmet szenvedett előadta keresetét (*Klagt*⁶⁸.) A szántőföldje birtoklásában megháborított városi tanácsnok sérelméről jelentést tett (*Ruffet an*). A törvény által lefoglalt csizma ügyében az eljárás a kárt okozónak a Tanács előtti megjelenésével indult (*Erscheint...*). A Légrádból való Seiz Lombarzen elleni adóssági pere lefolyásának jegyzőkönyvi megörökítéséből az következtethető, hogy a szöveg szerint *ingelegtes Beiliegendes Schreiben von Herrn Seizen* a Seitz által benyújtott keresetlevél volt. Ez viszont azt jelenti, hogy a felperes által küldött, vagy személyesen

korábban benyújtott keresetlevél alapján kitűzött tárgyalásról készült az ügyről tudósító jegyzőkönyvi bejegyzés, és hogy a tárgyalás a felperes távollétében folyt. (Lehetett a becsatolt írás egy okirati bizonyíték is. Ez esetben viszont valószínűsíteni kell, hogy az egy keresetlevél melléklete volt.)

A 15 per közül 9-nek a jegyzőkönyvezésénél találjuk a felperes (*Cläger*) keresetének előadása (ill. a Seiz c/a Lombarzen féle ügyben a felperestől érkezett keresetlevél ismertetése) után az alperes (*Beclagter*) nyilatkozatát. Ebből az következik, hogy e 9 ügyben a felperes keresetének előadásakor az alperes is, tehát mindkét peres fél (*die Partheyen*) együttesen jelen volt. Ebből az állapítható meg, hogy e perekben sor került a felperesi kereset benyújtása (vagy szóbeli bejelentése ??) után *idézés* kibocsátására annak ellenére, hogy a jegyzőkönyvi kötetből nem tűnik ki, hogy a felek megjelenése idézés folytán történt. Az idézéseket feltehetően a tanácsai szolgák adták tudtul a feleknek, vagy ha írásbeliek voltak, ők kézbesítették azokat.

Négy ügyben nem jelent meg az alperes. E miatti hátrányos következmények alkalmazásáról a jegyzőkönyvi bejegyzések nem szólnak. Két ügy jegyzőkönyvezéséből nem állapítható meg, hogy az alperes jelen volt, avagy nem.

Simbenelli Péter Pálnak Osterhuber Mátyás elleni perét a Tanács két egymást követő napon tárgyalta. A második napi tárgyaláson a két fél valószínűsíthetően az első napi tárgyalás befejezésekor történt szóbeli idézés alapján jelenik meg (*Erscheint ...*).

A felperes keresetének előadása és az alperes nyilatkozatának megtétele után az eljárási cselekmények rendje szerint vagy bizonyítási eljárásra, vagy – beismerés ill. jogelismerés esetén – ítélethozatalra került sor.

A verbális iniuriák miatti perekben a sértett felperes által történő perindítás becsületének helyreállítására irányul. Kereseti kérelme az alperes elégtételadásra kötelezése iránti. Van eset, amikor a felperes kérelme vagylagos: az alperest elégtételadásra vagy a sértő kijelentésével állítottak valódiságának bizonyítására kéri kötelezni.

A kereseti kérelem előadása, majd az alperesi nyilatkozat megtétele után *beismerés*, ill. *elismerés* esetén nem kellett a döntéshez szükséges tényállást bizonyító eszközök igénybevételevel, a bizonyítási eljárás lefolytatásával megállapítani, hanem ítélethozatalra kerül sor, mégpedig a beismerés, ill. elismerés alapján megállapított tényállás alapulvételével.

A Seiz c/a Lombarzen féle adóssági perben hozott, fizetésre kötelező ítélet Lombarzennek, mint adósnak a tartozása fennállására tett elismerésén

(*als debitore selbst bekhante Schuldt*) alapult. Kiszl Vilmos által Mészár Ádám ellen szóbeli iniuria miatt indult perben hozott ítéletet a Tanács kifejezetten arra alapította, miszerint az alperes bevallotta (*bekhent*) a terhére rótt sértegetést. A Hochenwarter c/a Kniedl féle kölcsönös szóbeli és tettlegességi iniuria miatt folyt perben hozott ítélet alapjául vett tények megállapítása is – az ítélet indoklásából következően – azon alapult, hogy a felek bevallották (*gestehet*) az ellenérdekű fél által terhükre róttakat. A verbális iniuria miatti Schuller c/a Kiszl féle perben, továbbá a gyerekek által történt gyújtogatással keletkezett kár megtérítése iránti, valamint a méhkasok kiadása iránt indított Veit és társa c/a Millaj féle perben is beismerés volt a bírósági döntés indítéka. A Karner c/a Öszl féle perben ugyan nem a felperes által előadott sértő kijelentés miatt, hanem az alperesnek a kijelentését szépitően találó előadásán, mint ugyancsak sértésen alapult az ítélet.

Alperesi beismerés vagy elismerés hiánya esetén szükségesnek látott *bizonyítási eljárásban* a Tanács 1690. évi bírósági gyakorlatában tanukihallgatással, bírói szemlével és szakértői bizonyítással, és attól függően, hogy ha a Seiz c/a Lombarzen féle ügy tárgyalásáról szóló jegyzőkönyvi bejegyzés szerinti írás adósságlevél volt, akkor okirati bizonyítással is találkozunk.

A gyakorlat azt mutatja, miszerint nem érvényesült az a tétel, hogy ítélethozatalhoz polgári perben is két *tanu* szükséges. Copási Mártonnénak Schipusch Sára ellen verbal iniuria miatt indított perében a felperes az általa megjelölt egy tanúval kívánta bizonyítani (*Beweisen*), hogy az alperes a kereseti előadás szerinti sértést követte el. Az alperes a bejelentett tanút nem tartotta elegendőnek (*nit Befriedig[en] lassen*), s a maga részéről három tanút kívánt (*will drei Zeug[en] haben*). A Tanács közbenső ítéletével (*interlocutoria*) egyedül a felperes által bejelentett egy tanú idézését rendelte el (*soll Vorbeschieden sein*), aki, amikor megjelent, lelkiismeretére alapítva tárta a bíróság elé (*Bei Ihren Gewissen deponiert*) amit hallott, s a Tanács a felperesi előadás, valamint ennek az egyetlen tanúnak a vallomása alapján eléje tárult tényállásra támaszkodva állapította meg az alperes vétkességét, és hozta meg marasztaló ítéletét. Az alperes bizonyítási indítványára a bíróság negative reagált: a 3 tanú kihallgatását nem rendelte el.

Az nem tűnik ki a tárgyalási jegyzőkönyvből, hogy a felperes által bejelentett tanu elrendelt idézése miként történt. Azt kell valószínűsíteni, hogy a Tanács valakit (talán valamelyik tanácsi szolgát?) a tárgyalás alatt küldte érte, mert hiszen a tárgyalásról szóló jegyzőkönyvi bejegyzés szerint az idézés elrendelése utáni esemény a tanú megjelenése és vallomástétele volt.

A tanúkihallgatás megkeresett bíróság által foganatosításának elrendelésével találkozunk a Simbenelli c/a Osterhuber féle szóbeli sértési perben. A felperes által bejelentett tanú egy grazi kereskedő volt. A Tanács ennek meghallgatását határozatba (*conclusum*) foglalva azzal rendelte el (*Fiat*), hogy annak foganatosítása iránt írásban meg kell keresni a grazi Tanácsot. (A per további kimenetele folytán, mint láttuk, a megkeresés elküldése szükségletlenné vált.)

Sajátos változata volt a bizonyítás lefolytatásának, amikor a felperes Simbenellinek Osterhuber viszontkeresetével szembeni védekezése folytán egy olyan tényállás vált peranyaggá, amelynek valódiságáról vagy valótlanságáról történő meggyőződés végett a katonai parancsnokot kellett meghallgatni. A Tanács a közte és a parancsnok között fennállott viszonynál fogva kénytelen volt lemondani a közvetlenség elve érvényesülésében rejlő előnyről, amikor a parancsnoknak, mint tanúnak a Tanács által történő meghallgatása helyett a verekedésnek és civakodásnak a vár területén megszüntetésére és elhárítására kirendelt Schlosser Jánost elküldte a parancsnokhoz, hogy annak az ügyvel kapcsolatos nyilatkozatát beszerezze. Hogy a bizonyításnak ez a módja a tényállás tisztázása érdekében mennyire előnytelen volt, igazolja, hogy a parancsnok nyilatkozatának a másnapi folytatólagos tárgyaláson Osterhuber alperes elé tárásakor ő azt állította, hogy a parancsnok neki mást mondott. Ezért a Tanács a parancsnokot újfent megkereste. A közölt válasz Osterhuber állítását támasztotta alá! Egyszerűsítette volna a per tárgyalását és gyorsította volna a való tényállásnak a Tanács, mint bíróság által történő megismerését, ha nem érezte volna magát kényszerítve arra, hogy a parancsnoknak a tárgyaláson tanúként történő kihallgatása helyett a *kiküldött személy útján történő meghallgatását* rendelje el.

A Tanács előtt 1690-ben folyt peres eljárások közül *okirati bizonyításra*, amint már említettük, abban az egy esetben került sor, ha a Seiz c/a Lombarzen féle perben történtek jegyzőkönyvi bejegyzésében szereplő írás nem keresetlevél, hanem az adósság létrejöttét igazoló okirat volt.

A Hochenwarter és Kniedl közötti kölcsönös tettegesség miatti per eseményei jegyzőkönyvi megörökítése szerint Hochenwarter az őt ért rúgás következményeinek megállapítása végett *bírósági szemlére* (*Gerichtliche Beschau*) szorult.

Szakértői bizonyítás igénybevételére (s ha nem erre, akkor kiküldött által vagy a bíróság által foganatosított helyszíni szemlére) utal Weingardt Zakariás által Jurco Veidt ellen támasztott kártérítési követelés alapján indult eljárásról történt az a jegyzőkönyvi bejegyzés, amely szerint a keresetben

előadott károkozás miatt a kárt felbecsülték. (... *ist d[er] Schad[en] geschätzt worden*).

Az ismertetettekből látható, hogy a Kanizsai Városi Tanács az 1690-ben előtte folyt perekben a bizonyítási eszközök közül melyeket vette igénybe. Nincs azonban adat arról, hogy a felek valamelyike is felajánlotta volna vagy követelte volna magának az állítását megerősíteni hivatott *eskünek* a letételét. Nem került sor a félbizonyítékot kiegészítő pótló eskü alkalmazására sem.

A bizonyítási eljárásnak a felek megjelenésekor történt megkezdése azt eredményezte, hogy a perbebocsátkozással egybeolvadt a bizonyítási eljárás.

A bizonyítási eljárás lezárásakor lépett a per a befejezési szakaszába, amelynek vagy a keresettől való elállásra (*der Clag begeben*) vagy egyezés (*Vergleich*) kötésre vagy ítélethozatalra került sor, mint láttuk, ez bírósági közvetítésre (*auf Interposition Richters und anwesenden Senatoren*, ill. *ist ihnen zum Vergleich zugesprechen*) történt.

A közül a 11 ügy közül, amelyekben a Tanács bírói hatáskörben határozatot hozott, 7-et jelöltek meg ítéletnek (*Beschied*). Klingentrat tanácsnoknak a rácvárosi cipész elleni birtokháborítási ügyében „a törvényszék által meg lett állapítva” (*ist vom Gericht erkhent worden*), hogy a felek közül melyiket minek szolgáltatása terheli a másik javára. Paur asztalosnak vételi ügyleti kötelezettség teljesítése (deszkák szolgáltatása) iránti perében „a tanács teljes ülésben úgy döntött, (*wurde ... im pleno geschlossen*) hogy Paurnak a deszkák ... kiadandók.” Weingartnak Veith ellen az utóbbinak ökrei által okozott kár megtérítése iránti perben alperest a felperesnek járó összeg fizetésére kötelezték (*contemniert*). A jegyzőkönyvi bejegyzésekben háromféleképpen szövegezett e 3 döntés egyaránt a pert a követelés teljesítésére kötelezéssel befejező döntés. Erre tekintettel a jegyzőkönyvben ítélet megnevezést viselő döntésekkel azonos bírósági aktusokként, tehát ítéletekként kezeljük őket.

A dologi jogi igényt elbíráló 2 ítélet egyike pusztán az ingatlana birtoklásában megsértett felperes előadása alapján, és mind a birtokháborítást elkövető meghallgatása, mind bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül hozott marasztaló ítélet. – Az ingóság kiadása iránti perben a Tanács az alperes beismerő nyilatkozata alapján adott helyt a felperesei követelésnek.

Az adásvételi szerződés alapján deszkák szolgáltatása iránt indult perben a Tanács az alperes meghallgatása és bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül hozott a felperesnek kedvező ítéletet.

Az állat okozta kár megtérítése iránti perben a jogalap tekintetében és a kár összegszerűségére folytatott bizonyítás eredményeképpen hozta meg a Tanács a megállapított összeg megfizetésére kötelező ítéletét. A törvény által lefoglalt csizma ügyében a felek meghallgatásán és beismerésén alapuló ítélet hozatalára került sor.

Az adósságon alapuló perbeli marasztaló ítélet az adós Lombarzen városi tanácsnok tartozásának elismerésén nyugszik.

A szóbeli sértés miatti 5 per közül 3-ban hozott ítéletével arra kötelezte a Tanács az alpereseket, hogy a felperest a bíróság előtt megkövesse (*Gerichtlich abbite* vagy *aine abbitt zu thuen*), vagy arra, hogy keresztényi módon és hátránytalanul megkövesse (*christlich und unnachtheilig abbite*). Mind az 5 alperesre anyagi hátrányt rótt a Tanács. Négy alperesnek bírságot kellett fizetnie (*zur Straff ... Gulden erlegen, Poenfall, wirdt ... Straff ... verpoent*), egynek pedig pénzbeli bírság helyett 2 fuvar fát kellett a törvényházba szállítania. (*zur Straff ... zwey Fahrt Holz ins Gerichtshaus führen*) A pénzbírság kiszabása 2 ügyben forintban, 1 ügyben birodalmi tallérban történt. Az egymással szembe került két nő közötti későbbi összeütközés megelőzését szolgálóan a Tanács azzal szólította fel őket, hogy hagyjanak egymásnak békét, hogy abban az esetben, ha a felhívást nem fogadják meg, akkor 3 dukát bírságot fog kiszabni.

A szóbeli és tetteges sértést kölcsönösen elkövető Hochenwarter és Kniedl közötti perben történt egyezkedésre felszólítás arra utal, hogy a Tanács mindkét fél részéről elkövetett iniuriát látott fennforogni, mégeddig a tanácsnoki tisztet betöltő Kniedl terhére a súlyosabbat, s úgy ítélte meg, hogy ha az egyezkedésre felhívás eredményes, akkor nem kényszerül a tanácsnokot marasztalni. Törekvésének eredménytelensége folytán kiszabandó bírságot azonban mérsékelt összegben szabta csak ki. A tetteges sértést ugyancsak elkövetett Dalgner Mihály lehet, hogy kéményfelügyelői megbízására figyelemmel mentesült a pénzbírság alól. A felmerült orvosi és egyéb költségek fizetésére azonban a Tanács nem csak Kniedlt, hanem arányosan Dalgner is kötelezte. Mindezek mellett „megvédte” a Tanács Kniedl tanácsnoki tisztét, amikor azzal az indoklással, hogy Hochenwarter „egy tanácsnoknak járó respectust megsértett”, azt közölte az ítéletben, hogy Hochenwarter a rúgást és fájdalmat büntetésképpen viselje el.

Az ítéletben *teljesítési haráidő* megszabásával csak egy esetben, az adóssági perbeli ítéletben találkozunk. Itt a megállapított határidő 14 nap.

Az *ítéletek szerkezeti felépítésében* az időben még nem érvényesült a rendelkező rész és az indoklás elkülönülése. A kettő keveredik.

Abban a 3 perben, amelyekben a történetek jegyzőkönyvi bejegyzéséből arról értesülünk, hogy az ítélettel elrendelt megkövetés és bírságfizetés, illetve az ingóság kiadására kötelezés, nyomban teljesezésbe ment, egyértelmű, hogy e 3 ügybeli ítéletet a Tanács szóbeli kihirdetéssel közölte. Ebből viszont következtethető, hogy a többi ítélet is kihirdetésre került. Arról a jegyzőkönyvi bejegyzések nem szólnak, hogy a kihirdetett ítéletet írásba is foglalták és hogy kiadmányát a feleknek át is adták, esetleg később kézbesítették. Valószínűsíteniünk azonban kell ezt, mert az 1690. június 15-i Instructio 4. pontjából következően az ítélet meghozatala után „*soll der Stadtrichter ... Expedition ... verfassen*”.

A perek befejezési szakaszainak vizsgálatát azzal a megállapítással kell zárunk, hogy két ügyben: Kniedl Jakab tanácsnoknak a prichlachi fuvarosok miatti kártérítési igénye tárgyában, valamint Suk György őrmesternek a vásárolt rác kölcsönadása folytán támasztott pénzbeli követelése ügyében a Tanács nem hozott ítéletet.

A tanácsi jegyzőkönyvben nincs olyan bejegyzés, amely szerint a tárgyaló perek valamelyike is *perorvoslati* szakba lépett volna.

Jegyzőkönyvi kötetünk – amint már utaltunk rá – 3 ügybeli ítéleti rendelkezés önkéntes teljesítéséről őriz bejegyzést. A verbális iniuria miatt indult perek alpereseiből a közül a 3 közül, akiket az ítélet a megsértett felperes megkövetésére kötelezett, az egyik (Mészár) e kötelezettségének az ítélet kihirdetését követően nyomban (*sogleich*) eleget tett. A másik (Schipusch Sára) ugyancsak az ítélethirdetés után, egymás között, viszont két személy jelenlétében is, mint erről a két jegyzőkönyvi bejegyzés (*Ist auch die abbitung geschehen, ill. praesentibus partibus, und in Anwesenheit Michael Wogarintschüz Riemer und Nicolaus Cranaj*)⁶⁹ tudósít. Az, hogy Millaj Jurco a per tárgya méhkasokat a felperesnek az ítélet kihirdetése után – mint a jegyzőkönyvből kitűnik – nyomban vissza is adta,⁷⁰ arra utal, hogy a tárgyalásra a kasokat magával vitte.

Olyan adat nincs, amely szerint a hozott ítéletek valamelyikének teljesezésbe menése érdekében kényszerintézkedésre, a Tanács által történő *végrehajtásra* került volna sor.

A Kanizsai Városi Tanács előtt lefolyt perekben követett eljárási rend nyomon követésének eredményeként azt kell megállapítanunk, hogy az egyeztet Buda Város Tanácsa és Pest Város Tanácsa előtt folyt perekben követett eljárásokéval. Ezek a római és a kánonjog azon szabályai szerintiék voltak,

amelyeket a glosszátorok és kommentátorok a gyakorlatban alakítottak és a népszerű irodalom széles körben elterjesztett.⁷¹ Az, hogy a kanizsai tanácsnál ki és melyik népszerű munkát ismerte és tartotta helyesnek és szükségesnek „*ordo iudiciarius*”-ként, de az itt folyt sommás perekhez igazítottan alkalmazni, az ma már nem tudható.

V.

JOGÉRVÉNYESÜLÉS AZ ÍTÉLETEKBEN

A más földjében saját vetőmagját vető rácvárosi cipésznek a cselekedetével megsértett birtokállapot helyreállítását, tehát a föld birtokosának *magánérdekét* szolgálta az az ítéleti rendelkezés, amely megtiltotta a bevetett mag termésének a magot elvető által történő learatását. A birtokháborítóra kiszabott pénzbírság a más vagyonával jogellenes rendelkezés tilalmának megsértésével kifejtett, s ekként *társadalomellenes* cselekmény megtorlásának, tehát kriminális elemnek a polgári eljárásban hozott ítéletben való jelentkezése.

Az idegen föld saját maggal történt bevetésével birtokháborítást elkövetőnek a részén fennálló igényt vett figyelembe és honorált a Tanács, amikor arra kötelezte a föld tulajdonosát, hogy az ezt megmunkáló cipésznek a munkájáért díjat, a bevetett magért pedig annak ellenértékeként ugyancsak vetőmagot adjon. A jegyzőkönyvből kitűnően a cipész nem volt ott a tárgyláson, s arról nem tudósít a jegyzőkönyv, hogy a föld megműveléséért és a tulajdonát képezett, általa elvetett magért, ellenértéket kért volna. Így az ítéletnek azokat a rendelkezéseit, amelyek a földtulajdonost kötelezték fizetésre, az ügyben bíraskodó Tanács tárgyilagossága, az anyagi igazságra törekvése megnyilatkozásának kell tartanunk. A vállalkozási díj kifizetésére kötelezés azon alapult, hogy a tulajdonos a föld megmunkálására nézve a cipésszel megállapodott s a cipész vállalt kötelezettségének a megmunkálás teljesítésével eleget tett. A föld bevetésének következménye a magból kikelő termés, amely mint alkatrész a föld tulajdonosát illeti meg. E növedék azonban a cipész tulajdonát képezett magból kikelő termés lesz. Az ítélező Tanács akkor, amikor szükségesnek tartotta, hogy a termést hozó mag természetben megtérítésére kötelezze a földtulajdonost, akkor ennek jogalap nélküli vagyoni előnyhöz jutását kívánta megelőzni. Hasonlóképpen ítél 1695-ben a Pesti Városi Tanács, amikor valaki a másnak művelésre átengedett szántóföldet a tulajdonos tilalma ellenére bevetette: a Tanács a birtokállapotot helyreállítva megítélte a birtoksértőnek a bevetett mag árát.⁷²

A méhkasokat birtokba vevőnek arra kötelezése, hogy azokat a felpereseknek adja ki, a felperesek tulajdonjoga tényként elfogadásán alapuló

ítéleti rendelkezés volt. Az ingóságukat keresők igényének elbírálásakor határozta el azt, hogy bűncselekmény áll-e fenn, vagy polgári perre tartozó igény, hogy az alperes rosszhiszemű vagy jóhiszemű volt-e? Ha jóhiszemű volt, akkor a jogukban sértetteknek az ingóságaik visszaszolgáltatása iránti igényeként került az ügy megítélésre, majd tárgyalásra. A felpereseknek az a nyilatkozata, hogy a kasok elvitele büntetés szempontjából nem irányadó, és az alperesnek a hazavitt beismerő előadása látszanak azoknak a tényeknek, amelyek a Tanácsot arra indították, hogy a hazavitt magánjogi igényt megalapozó cselekedetként, és nem lopásként, és e miatt büntetőjogi következményeket maga után vonóként értékelte.

Az asztalos által vásárolt deszka kiadására kötelezés azon a kötelmi jogi kötelezettségen alapult, mely szerint az eladónak az árut a vevőnek át kell adnia, mégpedig a megállapodás szerinti mennyiségben.

A széna felgyújtásával okozott kár megítélése iránti perben létrejött egyezség jóváhagyása annak az érvényrejutását igazolja, hogy a gyermekek ill. az inasként tanviszonyban álló által okozott kár megtérítése a szülő, ill. mester kötelessége. Ez a kellő belátási képességgel nem rendelkező gyermek, ill. az élet akkori viszonyai szerint hasonló korú inas által okozott kár miatt a felügyeletet elmulasztó szülő, ill. tanítómester felelősségének már az időben történt érvényesítésére utal.

A szarvasmarhák tulajdonosának kártérítés fizetésére kötelezése a véltlen felelősségen alapuló kártérítési kötelezettség érvényesítése volt.

A tiltott cselekmények közül szóbeli sértés miatt keresettel fellépő a becsületének helyreállítása, egyben elégtételadás iránt perel. A kisváros lakója, különösen a kézműves, azért sietett megvédeni a becsületét, mert ha ezt nem teszi, az polgári halálát jelenthette. Milyen rágalmozó vagy becsületsértő szavaknak, kijelentéseknek és milyen körülmények közötti használatával valósultak meg azok a verbális iniuriák, amelyek miatt Kanizsán perek indultak? Kettlen (Kiszl Vilmos és Karner Márton) keresetének alapja az volt, hogy tolvajnak szidták (*ainen Dib geschalten*), ill. azt állították róla, hogy lopott (*hat gestohlen*)⁷³. Simbenellit Osterhuber azzal mocskolta (*gejuriert*), hogy ő kutya és a házából a fáját kirámolta. Hármójuk közül kettőnek a sérelmére tett kijelentést a sértő nyilvánosan, sok ember jelenlétében, ill. nyílt kocsmában tette. Schuller borbély sérelme az volt, hogy Kiszl őt kutyának és gazembernek (*Hundt un Spitzbeube*) szidta és egy pofont ígért neki, majd néhányszor selmának (*einen Schelm*) szidta.⁷⁴ A ma már csintalan, huncut férfi vagy gyermek jelentésére szelidült utóbbi szó a XVII. sz. végén súlyos sértés volt. Copásinét

Schipusch Sára kurvának szidta (*aine Huarn gescholten*), s Copásiné ugyane szó használatával követett el vizsontsértést. Hochenwartert Kniedl tanácsnok henyélnök (*Bernheiter*) szidta, majd pimasz (*Fleagl*) szó használatával szólította meg, ő pedig a tanácsnokot hazugnak (*Lugengestraft*) mondta.

Az elsőként említett 3 ügy alapját képezett kijelentés olyan volt, amelyek bizonyításuk esetén büntetést vontak volna maguk után. A nyilvánosan, sok ember jelenlétében, ill. kocsmában (tehát szintén sok, vagy legalábbis több ember jelenlétében) elkövetett rágalmazás súlyosabb megítélést és beszámítást vont maga után. A Kizsl által Schuller-nek mondott szavak ugyan sértőek voltak, s ezért a használatuk kétségtelenül megvalósította a verbalis iniuriát, de enyhébb bírósági megítélést váltottak ki, s ezért enyhébb megtorlás alá is estek, mert Schuller teljesen helytelen magatartásával, Kizsl udvarába vizezéssel váltotta ki Kizsl sértő szavait. Öszlnék az a védekezése, hogy Karnert nem tartja tolvajnak és sajnálja, hogy Karner ezt gondolta, tulajdonképpen arra irányuló magyarázat, hogy nem szándékozott Karnert megsérteni. Az, hogy a Tanács ennek ellenére marasztaló ítéletet hozott, annak az elvnek az alkalmazását tükrözi, mely szerint a sértegető nem hivatkozhatik a szándék hiányára, mert akkor a legtöbb sérelem megtorlatlan maradna. Ezek a tények és körülmények látszanak érvényre jutni az említett ügyekben.

A Copásiné elleni sértő állítás a nők elleni sértegetés már az időben elterjedt szóhasználat volt. Ez az adott esetben azonban az akkori kanizsai helyi adottságoknál fogva azzal súlyosbodott, hogy a becsületsértő Schipusch Sára az állításának támogatására olyan tényt is állított, amely Copásínét a katonai parancsnokkal hozta némi összefüggésbe, s ekként a parancsnokról olyasminnek a terjedése elindítására nyitott lehetőséget, ami a parancsnok tekintélyének csorbítására is alkalmas volt.

A Hochenwarter által testi sértés miatt és fájdalomdíj, valamint a felmerült orvosi költségek megfizetése iránt indított perben feltárult tényállás jellemző példája annak, amikor a verbalis és a realis iniuria összekapcsolódik. A hozott ítélet azt a bírósági szemléletet tükrözi, hogy a testi sértés pusztán megkövetéssel nem tehető jóvá, az elkövetőt kártérítési kötelezettség is terheli, s pénzbírságban is részesül, mert tanácsnoki tekintélyét kikezdő magatartásával azt kockára tette. A hozott ítélet arra mutat rá, hogy a Tanács a jogellenes megnyilatkozások és cselekmények sorozatát elindító kijelentésig vezette vissza az ok-okozati összefüggések láncát, s a felelősség megoszlására alapított ítéletet hozott. Hochenwarter kereseti előadása szerint az ő védekezésből kifejtett ütése, ha jogos védelemnek nem is kifejezetten minősítve, de mint az ellenérdekű fél cselekedete folytán létrejött egyik okozatossági láncszem került az ítélethozatalkor figyelembevételre. Az ítéletnek, mint a bíraskodási jogkör egyik

megnyilvánulásának megítélésénél, értékelésénél lényeges tényként jön figyelembe a bírának az a felismerése, hogy Hochenwarter szavaival és cselekedeteivel Kniedlnek tanácsnoki tiszte szenvedett ugyan sérelmet, de a kölcsönös iniuriák sorozatának elindítója Hochenwarter és Kniedl mesterségének gyakorlásával összefüggésben keletkezett, és Kniedl sértő kijelentésével elindult szóváltás volt.

Az egyes perek alapját képező kereseti kérelmek és az előterjesztett alperesi ellenkérelmek és ezek indoklása alapján megismert tényállások, ugyanakkor a hozott ítéletek részletes vizsgálatának eredményeképpen azt kellett megállapítanunk, hogy a Kanizsai ítéleti döntések ugyanannak a jogrendszernek a szabályai alkalmazását mutatják, mint amelyiket az ugyanakkori időbeli budai és a pesti bírósági gyakorlat tükröz. E jogrendszer az egész újszerzeményi területen, és ebből következően Kanizsán is érvényesült az a jogrendszer volt, amely a római jogban gyökerezett és egyesítette a javaközépkori olasz városállamok, a német részfejedelemségek és az osztrák abszolutizmus jogának legkülönbözőbb elemeit ⁷⁵. Az, hogy az idegen jog Kanizsán mi módon vált ismertté és válhatott érvényre jutóvá egy 90 éves török uralom alóli felszabadulást rövidebb, néhány hónappal követően, az még vizsgálatra vár.

VI.

ERKÖLCSI KÖZÁLLAPOT A PEREK TÜKRÉBEN

A jegyzőkönyvi kötet 1690. évi bejegyzéseiből a török uralom alóli felszabadult Kanizsa tanácsai igazgatása kezdeti ideje alatti terület megnevezésekről, valamint néhány épületről és egyes lakosok foglalkozásáról rendelkezésre álló adatok képet nyújtanak arról, hogy megközelítően milyen helyrajzi adottságok között, milyen összetételű, foglalkozású lakosság élt azon a területen, amelyre a megalakult Városi Tanács joghatósága kiterjedt. Az adatok kis száma miatt a kép csak vázlatos. Némileg érzékelteti azonban azokat az adottságokat és viszonyokat, amelyek között és amelyekre kihatóan a Városi Tanácsnak igazgatási és bírói tevékenységét folytatnia kellett. Ezt a vázlatos képet egészítik ki további vonásokkal a Tanács előtt folyt perekről a jegyzőkönyvi kötetben olvasható bejegyzéseknek azok az adatai, amelyek a városbeli gazdasági élet megismerését segítik elő, közéleti és erkölcsi viszonyokról és körülményekről tájékoztatnak.

A császári bizottság által a Tanácsnak adott *Instructio* olyan erkölcsös, igaz, és példás életmód folytatására (*ein solch tugendgerechtsam und Exemplarschen Lebens-Wandel zu führen*) kötelezte a Tanácsot, hogy ebből az alárendelt polgárság jó példát merítsen az eredményekben való követéshez. Ez

volt a törekvés és az előírás. A Tanács elé került jogviták azt mutatják, hogy az előírás nem jutott maradéktalanul érvényre.

A városban és a várban élőknek az 1200 főnyi katonaságon és a visszamaradt 241 törökön és 364 rácon kívüli száma ismeretlen. Így nem tudható, hogy a Tanács által 1690. június 16-a és december 3-a közé eső mintegy öt és fél hónapos időszakban tárgyalt 16 jogvitás ügy miként viszonylik az akkori lakosságszámhoz. Ennek megfelelően nem tudható az sem, hogy az a kép, amelyet a 16 jogvitás ügy nyújt, mennyire tükrözi a közállapotot, illetve az egészhez viszonyítva mennyire keskeny vagy széles sávra jellemző. Az biztos, hogy a 16 ügy figyelemre érdemes jelenségeket tár a várostörténész elé.

Kanizsának a török alóli felszabadulását közvetlenül követő időben Kanizsán és környékén fennállott helyzetnek plasztikus tükrözője a tanácsi jegyzőkönyvkötetnek egy igazgatási jogkörbe tartozó, éspedig egy iratszerkesztési kérelem alapján folyt eljárásról és annak eredményéről tudósító bejegyzése. Ez az 1690. június 27-i bejegyzés a belőle kitűnő tényeknél és az intézkedés eredményénél fogva az akkori közállapotokról alkotható kép éles, és a tényeknél fogva durvaságokról tanuskodó vonása. Az említett napon Suiz Lőrinc kanizsai polgár, aki a török uralom idején is mint keresztény itt lakott, és valószínűleg kereskedő foglalkozású volt, előadta, hogy ő és mások a blokád idején a városból kimentek (*dass er in gewester Bloquda und ande[re] auch von hier hinausgegang[en]*), ⁷⁶ és őt a szécsiszigeti vajda, Bose Mihok ⁷⁷ elfogatta, és a leánya még most is helyette kezességben van, kiért a vajda 90 forintot követel. Suiz azt is előadta, hogy a vajdánál 52 forint 30 krajcár készpénz és különböző árucikkek ⁷⁸ vannak. Suiz arra hivatkozással, hogy mindez keresztény kézben van, kéri, hogy leányának szabadulása és ingóságainak visszakapása érdekében állítson ki a Tanács egy Batthyany generálishoz küldendő írást. A most írtakat nyomban követően olvashatjuk a jegyzőkönyvben, hogy a Tanács az írást elkészítette és a generálisnak elküldte. A bejegyzés további része azt örökítette meg, hogy „a parancsnok a vajda megkeresésére a dolgot azzal intézte el, hogy mind az, amit innen elvittek, akár keresztény, rácz, vagy török vitte el, annak vége van (*zur Cutera Khomen*), és Lőrinc elégedjék meg azzal, hogy ő és leánya életben vannak.” Az akkori közállapotokról tájékoztató további adatot tartalmaz a bejegyzés befejezése, mely szerint a generális válasza ismeretében: „A dolog ennyiben maradt, és Lőrinc többé nem jelentkezett.” ⁷⁹

Érdekes lenne tudni, mi vezethette gróf Batthyanyt abban, hogy a hozzá intézett megkeresésre a jegyzőkönyvben megörökített választ adta. Egy helyi nagyság által, vélhetően valamilyen zsarolási céllal (tulajdonképpen túszként) fogva tartott leány kiszabadulása érdekében segítséget kérő atyának a terület

legmagasabb rangú, mégpedig tábornoki rangú katonai parancsnoka által a jegyőkönyvezett indoklással történt elutasítása a törökkel fenálló ellenségeskedés, a háborús viszonyok között kialakult, az egyéni érdekeket és érzelmeket általában semmibe vevő szemlélet maradványa. Az elutasítással és annak indoklásával a generális mindannak az occupálását, ami a városból kikerült, még ha az egy lány is, hátrányos következmények nélkülivé nyilvánította. E szemlélet feltehetően szélesebb körben terjedésének következtében remélhette a méhkasokat a mezőről elvívő, hogy sikeres lesz a bíróság előtti védekezése, ha arra hivatkozik, hogy a kasokat a törökök által itt hagyottaknak, s ekként mint gazdátlanoknak hátrányos következmények nélkül elvihetőknak hitte.

A harci eseményeket követő állapot egyik megnyilvánulása volt, hogy a keresztény csapatok főhadiszállásán egy elfogottat, egy (valószínűleg renegát) rácot lehetett vásárolni, majd mint foglyot pénzért kölcsönadni. Varga J. János mutat rá, hogy a XVII. században a dunántúli „vitélző rend” királyi vagy földesúri szolgálatban álló tagjai jövedelemszerzésének egyik formája, létfenntartásának egyik eszköze a rabkereskedelem, s hogy az, az azt folytatók körében az emberi kapcsolat egyik formája volt. Ekként mint jogszerűen folytatott élt a katonák tudatában.⁸⁰

A Kanizsai Városi Tanács által tárgyalt ügyben vagy a katona foglalkozású „kölcsönadó”-tól való félelem, vagy a törököktől másolt, de a magyar katonaság által is folytatott rabszolgakereskedelem szabályaihoz igazodás volt az indítéka a kölcsön fejében fizetni vállalt összeggel elmaradt kölcsönzőnek tartozását elismerő nyilatkozata. Ettől az etikától eltérésnek tűnt az a tény, hogy a kölcsönért kialakult díj iránti igény perbevitelkor a Tanács annak ellenére nem hozott ítéletet, hogy a „kölcsönző” alperes a fizetési kötelezettségét elismerte. Törökkel, vagy a törökökhöz tartozott személyekkel kereskedésnek az országban nem egyetlen esete volt ez a kanizsai. A Buda felszabadítása utáni budai és pesti bírói gyakorlatban előfordult jogesetek arra utalnak, hogy a városok a török háborúk idején pl. még Glaser belgrádi polgármester érdekltségére is kiterjedő rabszolgakereskedelmi hálózat láncszemei voltak.⁸¹

A katonák által háborúban kifejezésre juttatni szokott, és elismerni általuk és a velük azonosulók által megkövetelt felsőbbrendűség cseng vissza a másnak udvarába vizelő volt katonának a tulajdonos tiltakozására adott abban a válaszában, hogy ő még tízszer is az udvarba vizel, mert a tulajdonos és a nála levők neki nem parancsolnak. A személyes megtorlásra feljogosítottság és a kivagyiság érződik a kulturálatlanul viselkedőnek az emiatti tiltakozásakor

őt ért sérelem folytán előterjesztett kereseti kérelmében, amikor azzal kéri az elégtételt, hogy mivel ő katona volt, ő maga fog elégtételt venni (*weil er ein Soldat gewesen, er wolle... selbst Friedenschaffen.*)

Az indulatoknak a pozíciótól befolyásolt megnyilvánulása megvalósításában pedig a pozícióval visszaélés volt, amikor a viselkedésével az áristomba vitelre okot adott városi tanácsnok onnan önkényesen eltávozott, mi több: a vele együtt odavitt tanácsi megbízottat is elküldte.

A lakosságnál bizonyára széles körben jelentkezett a harag, a gyűlölködés és ennek szóval és tettel kifejezésre juttatása, ha az újonnan alakult Városi Tanács első szervezési intézkedése keretében „mindenféle verekedés és civakodás megszüntetése és elhárítása” érdekében megbízottakat tartott szükségesnek kirendelni.

Az, hogy a bár csak kevés lakossal rendelkező városban nem egészen egy fél év alatt csak 5 szóbeli sértés miatti per, valamint 1 szóbeli sértés és egyben testi sértés miatti per került a Tanács elé, nem jelenti azt, hogy ezeken az eseteken kívüli gyalázkodásokra, sértésekre, rágalalmazásokra nem került sor. Inkább arra enged következtetni, hogy különböző szóbeli iniuriák éppúgy hozzátartoznak a lakosság napi életéhez, mint a kocsmába járás, amire következtetéshez a Tanács működésének már a legelején megadni szükségesnek látott kocsmanyitási engedélyek nyújtanak indokoltan alapot.

Copási Mártonnének Schipusch Sára által kurvának szidásából az ahhoz mintegy indokolásképpen fűzött és akár rágalmazásnak is minősíthető, de feltétlenül közönséges szavakból a mindenkori nőnek a nőtársával szembeni rivalizálásban és konkurrenca-képtelenségben gyökerező utálkozása durva kifejezésre juttatása és az ebből kinőtt gyűlölködés levezetése következtethető.

Amint a hatalomnak mindig vannak foglalkozásuknál fogva hivatott, és ezért általában elismert védői, támogatói, ugyanúgy a saját személyének és pozíciójának fontosságot tulajdonító és ezt fitogtató fellépés volt Dalgner Mihálynak a Kniedl Jakab lakatos, egyben városi tanácsnok provokatív magatartásával közte és szakmabeli társa, Hochenwarter János között mesterségükkel kapcsolatban keletkezett, majd a tanácsnok magatartása folytán kölcsönös tettelegesséig fajult vitába oly szavaknak Hochenwarter felé kiabálásával történt ugyancsak tetteleges beavatkozása, hogy „Te kutya, hogy mersz ütni egy tanácsnokot?” A városi tanácsnoki tekintélyt az évtizedes török megszállás alól éppen hogy felszabadult, és az elnyomásból fakadóan a gyűlölet magjait önmagában izmos növénné nevelt lakosságú Kanizsán – a közvetlen előzmények ismerete nélkül (!) – bizonygatni és megvédeni törekvő

tanácsi tűzbiztos alacsony műveltségének és brutalitásának tanusítója, hogy az idézett szavak odakiabálása után „nyomban a felperest megütötte, a hajába markolt és hátulról belerúgott” mégpedig úgy, hogy az a már ismertett egészségkárosodást eredményezte. A városi tanácsnok és szakmabeli társa között létrejött vitatkozásnak a mondottak szerinti alakulása olyan képkockák egymásutánisága, amelyek a XVII. sz. végi Kanizsai közállapotok egy sávjáról készíthető filmhez tartoznak.

Ha ilyen volt egy tanácsi megbízottnak a városi tanácsnok magatartásával – az egykori hatósági feljegyzés szóhasználata szerint – prostituált tanácsnoki tekintély megvédése érdekében kifejtett cselekvéssorozata, akkor milyen volt a közéleti erkölcs? A 15 per és a zálogosítással megoldott adósságrendezés egymással szemben álló peres felei, ill. ügyfelei közül 6 városi tanácsnok volt, – úgy, hogy közülük ketten két-két jogvitás ügyben is érdekelték voltak, mint igényt támasztók vagy, mint kötelezettek. Egyik (Simbenelli) kisebb hatalmaskodást követett el, s ennek az azt szenvedett által történt állítása miatt pedig megalapozatlanul szóbeli sértési pert indított, amelyben felajánlott bizonyításának sikertelensége után az eljáró bírák által jobbnak látott javaslatra – bizonyára állított igaza ingatag mivoltát felismerve – elállt keresetétől. A másik (Kniedl) a tanácsnoki tekintélyének saját helytelen magatartásával történt kikezdésével indult iniuriatorozat miatti perben a tanácsnok-társaiból álló bírói testület által hozott ítélettel tanácsnoki tisztére tekintettel kapott a jól megérdemelt „nagy büntetés” helyett csak mérsékelt bírságot. Ugyanakkor fuvarosok annyira nem tisztelték tanácsnoki mivoltát, hogy nem átalloztak tőle ingóságokat elvenni, ami miatt kártérítési igényének bírósági úton érvényesítésére látta magát kényszerítve. Egyikük (Lombarzen) 2 vállalt fizetési kötelezettségének nem tett eleget, úgy, hogy hitelezői kénytelenek voltak követelésüket a Tanácsnál érvényesíteni. Az adós városi tanácsnok a tanácsi bírósági tárgyaláson elismerte a követeléseket, amit etikusabb és intelligensebb viselkedés esetén megtehetett volna a követeléseknek a Tanács elé kerülését megelőzően is. A rácvárosi cipész által birtokában háborított tanácsnoknak (Klingentratnak) *in integrum restitutio* iránti igényt képviselő jelentése alapján a Tanács a birtokháborító meghallgatása nélkül hozott a felperesnek kedvező ítéletet, – igaz, hogy a Tanács az alperes részén jelentkezett igényt felismerve, annak kielégítésére mintegy hivatalból kötelezte a felperesi városi tanácsnokot.

Dalgner tanácsi biztos egészségkárosító brutalitásának per tárgyává válásakor tanusított valótlanságállítása (Hochenwartert ő nem rúgta meg, hanem az elesett, s akkor érte a sérülés), önmagáért beszélőként vet fényt az

akkori köztisztviselők egyikének karakterére. Az ítéletből látható, hogy az ügyet tárgyaló testület tagjai sem hittek szavának.

A Tanács tagjainak példás életmódra fenálló kötelezettsége ellenére közülük egyesek a megismert perek szerinti magatartásokat tanúsították. A tanácsi jegyzőkönyv vezetője az illetlen, a közönséges és a trágár, de még a természetes jelenségeket kifejező szavaknak jegyzőkönyvvezetői köteleességéből használatakor pedig *s. v.-nek* (= *salva venia* rövidítésének) az ilyen szó elé írásával kér engedelmet a szó használatáért.

VII. A VÁROSI TANÁCS BÍRÓI JOGHATÓSÁGÁNAK ALAKULÁSA 1690. UTÁN

A Kanizsai Városi Tanács 1690. évi bírói gyakorlatának a közvetlenül következő évek alatti alakulása megismerésére nincs lehetőségünk, mert mint már rámutattunk, a Tanács jegyzőkönyvi kötetében az 1690. utáni évtizedből semmilyen bejegyzés sincsen. Egyéb forrásoknak köszönhetően viszont adatok állnak rendelkezésre a Tanács bírói joghatóságának változásáról. Az erről tudósító adat 1695. július 4-i keletű. Ezt megelőzően, mégpedig 1693-ban megváltozott a Budai Kamarai Adminisztráció és a Csáktornyai Kamarai Adminisztráció illetékességi területe. Ennek következtében Kanizsa átkerült a Budai Kamara Adminisztráció fennhatósága alól a Csáktornyai Kamarai Adminisztráció fennhatósága alá, melynek vezetője, Nagy György László adminisztrátor Kanizsára tette át székhelyét. A területi változásról tudósító adatok szerint a változás részben 1693. július 1-én, részben október 15-én következett be.⁸² A kamarai igazgatás történetének legújabb feldolgozásai a változás idejeként csak az 1693. évet, de közelebbi időpontot nem közölnek.⁸³ Nincs adat arról, hogy a Kanizsai Városi Tanács előtt folyt perekben az 1690. június 15-i keletű Instructio szerint a Budai Kamarai Felügyelőséget (*Inspectoratust*) ill. a helyére lépett Adminisztrációt megillető iurisdictio átszállott-e, avagy nem a Csáktornyai, ill. a székhelyváltozás folytán már Kanizsai Kamarai Adminisztrációra.

1694-ben visszaáll a korábbi rend. A Dráván inneni részt, így Kanizsát is visszacsatolták a Budai Kamarai Adminisztráció illetékességi területéhez, a Kanizsai Kamarai adminisztráció székhelye Csáktornya lett, s az így újból csáktornyaivá vált Adminisztrációhoz a Dráva-Száva köze tartozott. E változások közelebbi időpontja az adatok szerint részben 1694. április vége, ill. május eleje, részben 1694. október 22., de van olyan adat is, hogy 1695. július 1. illetve július vége.⁸⁴ A legújabb kamara-történeti művekben a változás

idejeként csak az 1694. évvel találkozhatunk.⁸⁵ Ennek az újabb változásnak a Kamarai Adminisztrációt megillető jurisdictiona gyakorolt hatása nem kérdéses. Az 1695. július 4-i keletű forrás szerint, amely a Budai Kamarai Adminisztrációnak Kanizsa városa és vára bírója és Tanácsa által feltett kérdésekre adott válaszirata, az Adminisztráció egyrészt azt közli, hogy a kanizsai katonai parancsnoknak a polgári ügyekben való bíráskodásról történt lemondása folytán a parancsnoknak a jogköre átszállt a Tanácsra, amely az így hatáskörébe került polgári ügyekben az elsőfokú ítélkezést a Budai Kamarai Adminisztrációnak való alárendeltséggel gyakorolja. Ugyanebben a válasziratban az Adminisztráció arról is értesíti a városi bírót és a Tanácsot, hogy az Adminisztráció a pallosjognak a válasziratban megállapított korlátok közötti gyakorlását is megengedi a Tanácsnak. E szabályozás szerint a Tanács a pallosjogot a várkerület (*Burgfriedt*) területére kiterjedő illetékességgel és úgy gyakorolhatja, miszerint a fellelhető büntetéseket fogságba vetheti, a törvény szerint szokásos kihallgatási forma megtartásával kivallathatja, és indokolt ítéletet hozhat. Az ítéletet azonban csak akkor hajthatja végre, ha azt a Budai Kamarai Adminisztráció a hozzá történt felterjesztés után jóváhagyta.⁸⁶ Nyomatékosan hívta fel az Adminisztráció a Tanács figyelmét, hogy a bíráskodási jog elvesztésének terhe mellett nem jogosult semmiféle kínvallatást alkalmazni. A válaszirat szerint mind a várkerületben, mind azon kívül a várparancsnokot illeti meg a katonai bíráskodás alá tartozó egyének feletti büntető bíráskodás.⁸⁷ Erre a szabályozásra utalással ismerteti a bíráskodási jog megváltoztatását és gyakorlásának módját Johann Ignatius Kurz báró, budai kamarai adminisztrator Kanizsán 1695. július 18-i kelettel a kanizsai harmincadosnak adott leirata⁸⁸ 9. pontjában. A szabályozás változatlanul maradt érvényességéről tájékoztatja a Városi Tanácsot a Kanizsán 1698. október 24-én kelt válasziratában a Magyar-, horvát- és szlavonországi új szerzemények felülvizsgálatára és berendezésére kiküldött Bizottság, amelynek di Stigliano Caraffa Károly Ferdinand császári főbiztos volt az elnöke és von Mayern Theobaldt András és von Fürstenbusch Gostwin Rüdiger voltak a tagjai.⁸⁹

1698. december 1-i – ezúttal pécsi – kelettel a Városi Tanács a jó rend és helyes mihez tartás végett egyben és másban való jövőbeni magatartás végett, ugyanakkor a városfejlődés eredményeképpen bekövetkezett új adottságokhoz és körülményekhez igazított, s az ezek miatt szükséges rendelkezésekre is kiterjedő, új Instructiot, hivatali utasítást kapott, mégpedig a Magyar- horvát- szlavon országi új szerzemények felülvizsgálására és rendbehozatalára kirendelt (előbb említett) római császári és királyi Bizottságtól.⁹⁰ Ez a *lex posterior derogat priori* elv alapján az 1690. június 15-i keletű és az ezt

kiegészítő, tehát az előbb említett leiratok szerint módosult Instructio helyébe léptettek minősül. Ez az új Instructio a Tanács bírói hatáskörét a kiadáskor hatályos szabályozással egyezően állapítja meg. Eltérő azonban a polgári perekben előterjesztésre kerülő fellebbezések elbírálására megállapított hatásköri rendelkezés. Eszerint a Városi Tanács polgári perekben hozott ítéletei elleni fellebbezés elbírálása már nem közvetlenül a Budai Kamarai Adminisztráció hatáskörébe tartozik. Az új Instructio 6. pontja úgy rendelkezik, hogy a Városi Tanács ítéletével meg nem elégedőnek módja van „az itteni császári provisornál, folytatólagosan pedig a császári kincstári kormányzónál Pécsen, és így ezután a császári Kamarai Adminisztrációnál az ügyet tovább tárgyalatni és az ítéletet onnan várni.” E rendelkezés arra enged következtetni, hogy polgári peres ügyekben az eddigi egyfokú fellebbezési eljárás helyébe három fórum előtt folyó jogorvoslati eljárás lépett. Büntetőügyekben változatlanul az a szabály, hogy a meghozott ítéletet a végrehajtás előtt a Budai Kamarai Adminisztrációnak be kell mutatni és annak hozzájárulását és jóváhagyását kell kérni.⁹¹

Az 1690. június 15-i Instructioval megállapítottal szemben a most idézett rendelkezéssel részben módosított szabályozás szerint folytak a forrásunkul szolgáló tanácsi jegyzőkönyvi kötet 1690. évi bejegyzéseit követő legközelebbi, tehát az 1703. évi bejegyzések szerinti perek.

JEGYZETEK

Rövidítések:

- Bónis 1962.* = *Bónis György*: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708. Budapest, 1962.
- Bónis 1974.* = *Bónis György*: Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században. Budapest, 1974.
- Jkv.* = Kanizsa Város Tanácsának jegyzőkönyve 1690-1755.
- MOL* = Magyar Országos Levéltár.
- Nagy I. 1956.* = *Nagy István*: Buda adóterhei a töröktől való visszafoglalástól a Rákóczi-szabadságharcig. TBM XI. Budapest, 1956., 33-76. old.
- Nagy I. 1971.* = *Nagy István*: A Magyar Kamara 1686-1848. Budapest, 1971.
- TBM* = Tanulmányok Budapest Múltjából

1. Batthyány Ádám gróf (1662. IX. 13. –1703.) előbb ezredesként, majd tábornokként részt vett a töröknek az országból való kiűzésében. A török megszállás alatt álló Kanizsa elleni főkapitányként 1686. júliusában 1500 fős sereget vezetett Buda alá, ahova augusztus 2-án érkezett, és a mai Lágymányoson a vasúti töltéstől délre állapodott meg a Duna-parton. Serege sikeresen vett részt a Buda felmentésére törekvő török csapatok visszaverésében. 1687-ben főpohárnok lett. 1688. május 19-én Székesfehérvárt szabadította fel.
2. *MERCURII RELATION ODER WOCHENTLICHE REICHS ZEITUNGEN*. Anno 1690. Litt. S. Num. 18. Április 29. Közli *Szita László*: Dokumentumok a Kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről, 1688-1690. In: Szili Ferenc (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 25. Kaposvár, 1994. 51-124.; 111.; *Barbarits Lajos*: Nagykanizsa. Budapest, 1929., 21.; *Pickl Othmar*: Die Kapitulation der Festung (Nagy)Kanizsa der „Hauptfestung des Ottomanischen Reiches” am 13. April 1690. Zalai Múzeum. 4. köt. Zalaegerszeg, 1992. 85-94.; 89.; *Szita László*: Újabb adatok a kanizsai blokádharc és kapituláció történetéhez 1688-1690. In: Hadtörténelmi tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg, 1995. 53-77.; 59.
3. *Balogh János*: Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi leírása. Nagy-Kanizsa, 1896. 215. old.; *Barbarits* i. m. 21. old.; *V. Molnár László*: Kanizsa vára. Budapest, 1987. 147. old.

Barbarits az idézett helyen gróf Batthyányt „Kanizsa teljhatalmú parancsnoká”-vá kinevezettként, műve 22. oldalán a „várparancsnokságról” lemondottként említi. *V. Molnár* azt írja, hogy Batthyányt várparancsnokká nevezték ki (i. m. 147., 161. old.) *Barbarits* szerint „néhány év múlva” mondott le gr. Batthyány a várparancsnokságról (i. m. 22.). *V. Molnár* szerint ez 1692-ben történt (i. m. 161.). Ezekről az adatoktól eltér *Barbarits*nak egyházi keresztelési anyakönyvön alapuló az a közlése, hogy 1690. június 29-én gamersfeldi Jakab János volt a várparancsnok (i. m. 235.). *Barbarits* a várparancsnok nevét az anyakönyvi bejegyzésben olvashatótól eltérően közli. Itt ugyanis Johannes Jacobus Gamsfelder-ként szerepel.

Az adateltérésekre tekintettel egykorú források alapján történő tisztázásra vár kettőjük egyaránt várparancsnokinak nevezett tisztsége közötti, ill. parancsnoki jogállásuk közötti különbség mibenléte. A tisztázás annál is inkább indokolt, mert a legújabban publikussá vált kutatási

eredmény szerint a vár kulcsainak a töröktől átvételét nyomban követően gróf Batthyány azokat, valamint – további császári parancsig – a várparancsnokságot Biszterszky, alias Wizezki nevű *Oberstwachmeister*-nek (őrnagy) adta át, akinek 1690. június 29-ét megelőző halála után Johann Gammersfeldt századosnak *das Commando cum omni Jure wie seinem Vorfahrer Herrn Obristwachmeister Bisterzky seel. . . . anvertraut word.* (Pickl i. m. 89.; MOL Mikrofilmtár A 3787. Röm.-Kath. Pfarraamt Nagykanizsa. Taufregister. Band 1. Seite 1. Az 1690. június 29-i bejegyzés.; MOL Budai Kamarai Adminisztráció. E 285. Varia 1683-1740., 5. csomó 11 t. Kanizsa 1690. N° 1.; MOL Kamarai levéltár. E 136. Diversae Instructiones 1531-1849. b) iratok. 64. t. Kanizsa 1690. 16-21. old. 9. pont).

Gróf Batthyány Ádám 1692-ben elvette feleségül Strattmann Eleonóra grófnőt, 1693. VII. 7-től haláláig horvát bán, 1700. III. 13-ától országbíró is. 1701-től ugyancsak haláláig Vas vármegye főispánja is volt. – Halála időpontját Nagy Iván Magyarország családjai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal c. művében (Pest, 1857-1868. I. kötet 244. old.) és a Magyar életrajzi lexikon 1703. VIII. 26-ában, *Fallenbüchl Zoltán* Magyarország főméltóságai 1526-1848. c. archontológiai művében ([Budapest], [1988.]) egyik helyen 1703. IX. hónapjában (72. old.), másik helyen 1703. X. hónapjában (75. old.) jelöli meg.

4. *Kerecsényi Edit*: Adatok Nagykanizsa településtörténetéhez a „Polgárok lajstroma (1745-1826)” alapján. In: Zalai Gyűjtemény 8. Zalaegerszeg, 1978. 115 – 134 ; 115.
5. A bélyegzőlenyomat szövege köriratban: NAGYKANIZSAI VÁROSI MŰZEUM, középen vízszintesen: MCMXIX – A leltári szám: „1829/1926 előtti”.
6. Erről az úrról *Zlinszky János*: A magyar magánjog történetének hiányzó fejezetei. (A római jog csendes recepciója hazánkban?) ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY 1985. évi 3. sz. 560-564.; 561. old.
7. *Mayer, Theodor*: Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. Wien und Leipzig, 1911., 19. old.; *H. Pálffy Ilona*: A kamarai igazgatás bevezetése a töröktől visszafoglalt területeken. Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1937., 474-487.; 477. old.
8. A bécsi Udvari Kamara már nyolc nappal Buda bevétele után, szeptember 10-én kiadta Werlein János Istvánnak budai kamarai felügyelővé való

kinevezését. Szeptember 17-én felállítják a Budai Harmincad- és Vámhivatalt. Szeptember 28-án pedig megérkezik Budára maga Werlein is. Az Udvari Kamara november 5-én adta ki a Budai Kamarai Felügyelőségnek az alárendeltségét, jogkörét és feladatait további intézkedésig megállapító hivatali utasítást. (*Instruction und Ordnung nach welcher unsere... in... Ofen bestellte Cameral-Inspection... sich... zu verhalten hat.*) – Mayer i. m. 16. old.; H. Pálffy i. m. 487.; Bánrévy György: Az első hivatalos intézkedések a visszafoglalt Budán 1686-ban. TBM V. Budapest, 1936., 242-270.; 258. old. Tagányi Károly: A budai kam[arai] jószágkormányzóság hivatalai 1686-98-ig. MAGYAR GAZDASÁGTÖRTÉNELMI SZEMLE 411-419. Budai harmincad- és vámhivatal. 411. old.

Az Instructio szövege közzétéve Bánrévy György i. m. függelékeként.

9. Nagy 1956., 34. old., Mayer i. m. 101. old. x/ jelzésű lapalji jegyzet.

Nagy István az idézett tanulmányát követően megjelent művében azt írja, hogy az Inspectoratus 1691-től kezdve volt budai Kamarai Adminisztracio (Nagy I. 1971. 23. old.). Ember Győző megállapítása szerint 1691-ben szervezték át az Inspectoratust Kamarai Adminisztrációvá, igazgatósággá. (Ember Győző: Magyarország közigazgatása 1711-1765. LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK 1983. 1-2. sz. 25. old.)

Tagányi Károly a Kamarai Adminisztrációt jószágkormányzóságnak nevezi. (Tagányi i. m.)

10. Müller Veronika: Thúry György Kanizsai kapitánysága. Nagykanizsa, 1972., 35. old.

Kanizsa története szempontjából nem jelentéktelen változás időpontját illetően eltérő adatok vannak forgalomban. Barbarits Lajos szerint (i. m. 5. old.) a csere 1557. szeptember utolján kelt szerződéssel jött létre. Ugyanakkor rámutat két olyan forrásra, amelyek egyike szerint, a vár leltár szerinti átvétele 1560. április 20-án történt, másika szerint a birtokcsere 1556-ban volt. Müller Veronika levéltári források alapján közli, hogy 1568. január 24-én jött létre a szerződés és e szerint 1568. május 1-éig kellett a várat a királynak átadni. A birtokbaadási eljárás megkezdése folytán 1568. márciusától gyakorlatilag a királyé Kanizsa.

11. Jkv. 125. old.

12. Jkv. 132. old.
13. *Barbarits* i. m. 64.
14. *Degré Alajos*: Nagykanizsa önkormányzata a XVIII. században. A nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi emlékkönyve 1919-1969. Szerkesztette H. Kerecsényi Edit. Nagykanizsa, 1972. 103-120., 107. old.
15. A városi közigazgatás szempontjából való adatfeltárás és vizsgálat eredményeinek összefoglalását „Városi közigazgatás Kanizsán 1690-ben, a város török alóli felszabadulása évében” c. előadásban tártuk a MTA Veszprémi és Pécsi Akadémiai Bizottságai 1990. november 8. és 9. napján Veszprémben tartott IX. dunántúli településtörténeti konferenciájának résztvevői elé. Az előadás szövege a konferencia előadásait tartalmazó, „A Dunántúl településtörténete IX. Város- mezőváros- városiasodás” c. kötetben (szerk.: *Solymosi László és Somfai Balázs*. Veszprém, 1992.) a 113-120. old.-on jelent meg.
16. Kunics Zsuzsának, a nagykanizsai Thúry György Múzeum múzeológusának a Múzeum 73/1956. iktatószámú ügyiratán alapuló és e helyen is megköszönt szíves közlése.
17. *Salamon Ferenc*: Magyarország a török hódítás korában. 2. jav. kiad. Budapest, [1885], 470. old.
18. Jkv. 1. old.
19. A bíró a jegyzőkönyvi kötet más helyein *Stadtrichter*, a tanácsnokok *Rhats-Herr*-nek, *Rhats-Verwanter*-nek, *Rhats-Freindt*-nek, s van, amikor *Juratus*-nak nevezve szerepelnek. – (Jkv. 2., 11., 12., 14., 18., 19., 20., 21., 22., 26., 37. old.)
20. Jkv. 1-2. old.
21. A vezetéknevek írásmódja egyezik a jegyzőkönyvi kötetben írttal. Mind a magyar fordításban, mind *Barbarits* várostörténeti művében (i. m. 71. old.) követett írásmódot mellőztük.
22. Jkv. 18. old.
23. „... pontot megszerkesszen” tulajdonképpen azt jelenti, hogy a felmerült kérdéseket pontokba foglalja. A kamarai ügyintézéshez hozzátartozott a kérdések pontokba foglalása. (L.: *H. Pálffy* i. m. 481. old.) Úgy látszik ehhez igazodott a Kanizsán eljáró császári bizottság.

24. *Bátorfi Lajos*: Adatok Zalamegye történetéhez I-V. Nagy-Kanizsa, 1876-1878., V. 43-50.
25. A volt vármegyei levéltárban 1932-ben megvolt eredetét akkor a Nagykanizsa városról szóló iratokat tartalmazó iratcsomóban A. A. jelzés alatt őrizték. A fordítást várostörténeti jelentőségű további 5 irat fordításával együtt Zala vármegye alispánjának 22944/ni 1931. sz. rendelkezésére hivatalos használatra Dr. Fára József akkori vármegyei főlevéltárnok készítette és látta el 1932. július 18-i keletű hitelesítési záradékkal. A 6 fordításnak az 1932-ben adott „A Neo-Acquistica-Commissio rendeletei a török iga alól felszabadított Nagykanizsa város újra alapításáról 1690-1698” cím alatti gyűjteménye fénymásolatának a nagykanizsa Városi Könyvtárban levő példányára Kiss Tivadar könyvtári főmunkatárs hívta fel a figyelmet, amiért e helyen is köszönetet mondok neki.
- A gyűjtemény idézett címe pontatlan, mert az abban levő iratok nem mindegyike a Neo-acquistica Commissio által kiadott rendelet. A város létének continuitására tekintettel nem szerencsés a címben az „újra alapítása” megjelölés.
- Sem az eredeti iratok, sem a Dr. Fára által készített fordítás, amelyről a fénymásolatok készültek, a Zala Megyei Levéltárban napjainkban nem voltak elérhetőek.
26. L. 15. sz. jegyzetet.
27. *Mayer* i. m. 17. old., *H. Pálffy* i. m. 487. old.
28. A Budai Kamarai Adminisztráció Kanizsa Város bírójának és Tanácsának 1695. július 4-én küldött utasítása. Magyar fordítása a 25. sz. jegyzetben említett gyűjteménynek és magyar nyelvű fordításnak egyik darabja. Fénymásolatát ugyancsak őrzi a nagykanizsai Városi Könyvtár.
29. Jkv. 32. old.
30. Jkv. 19. old.
31. Címlap nélkül fennmaradt, 1537. keletű előszóval rendelkező, oldalszámozás nélküli latin-német és német-latin szótár. Latin-német rész. *Syndicus* címszó; – *Szenci Molnár, Albertus*: Dictionarium Latinovngaricvm. ... Item vice versa Dictionarium Vngaricolatinum. Norinbergae 1604. *Syndicus* címszó; – *Pápai Páriz Ferenc*: Dictionarium latino-hungaricum ... Leutschoviae 1708. p. 568.; – *Bartal*,

Antonius: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Lipsiae MCMI p. 649., 531.; – *Bónis* 1962. 45. old.; – *Bónis* 1974. 44., 46., 91-92., 116-117. old.

A *syndicus*, a *procurator* és a *notarius* szavak alakulására, változására és a szavak használatára lásd: *Zlinszky János*: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében. In: Fejér megyei történeti évkönyv 8. Székesfehérvár, 1974. 1-148.

32. *Nagy I.* 1956. 35. old.; – *Tóth András*: Pest város lakosságának küzdelme az önkormányzatért (1686-1705). TBM XIII. kötet. Budapest, 1959. 103-138.; 107. old.
33. A budai és pesti szindikusra: *Bónis* 1962. 45-46. old.
34. Jkv. 13-14. old.
35. *Bónis* 1962. 11. old.

A kérdés megítélésénél nem mellőzhető Dr. Zlinszky Jánosnak az az állásfoglalása, mely szerint „a magán-delictumok ugyan magánautonomia körébe eső ügyek, de büntetés kiszabásával járnak, s így ha nem is köz-, de büntető ügyek.” Az állásfoglalás megismerhetéséért s e dolgozatban szükséges ismertetése ennek következtében lehetségessé válásáért e helyen is köszönetet mondok.

Kállay István álláspontja az, hogy „Habár a *delicta privata* nem tartozott sem a büntető, sem a polgári ügyekhez, a gyakorlat inkább a polgáriak közé sorolta.” – (*Kállay István*: Úri széki bírászkodás a XVIII-XIX. században. Budapest, 1985., 308. old.)

36. *Das Viertel*: régi német terület- és űrmérték. Országoként, vidékenként különböző nagyságú mértékegység. Mint űrmérték lehetett híg vagy száraz űrmérték, mely utóbbi gabona vagy más szemes termés mérésére szolgált. Az űrmértékként használt grázi negyed űrtartalma 17.521 liter. – (*Alberti, Hans-Joachim*: Mass und Gewicht. Berlin, 1957. p. 348.)
37. *Der Haidten* < bajor-osztr. *Haidn, Haidl* < közép-felném. *der Heiden, das Heidenkorn* = *der Buchweizen*.

A magyar *hajdina*: a pohánka országosan ismert népi, de főként dunántúli nyelvjárásokban használt megnevezése.

Pohánka: a sóskával rokon, fehér vagy rózsás virágú, lisztes magja miatt termesztett egynyári növény (*Fagopyrum vulgare*), ill. ennek hántolt termése, melyet szemes takarmánynak, megfőzve kásának,

megőrölve pedig lisztnek használnak.

38. Jkv. 32-33. old.
39. A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a keresetet indítók „*Veith Jurco Und sein Brued[er] David Narton*”
40. Jkv. 42-43. old.
41. Jkv. 34. old.
42. Jkv. 33-34. old.
43. Jkv. 8-10. old.
44. Jkv. 14-17. old.
45. Jkv. 38-39. old.
46. Jkv. 39-40. old.
47. Jkv. 4. old.
48. A jegyzőkönyvi kötet magyar fordítása szerint Simbenelli felperes „az anhalti Liferanstól” vásárolt fát, ami arra engedne következtetni, hogy a fa eladója egy anhalti szállító volt. A következtetés annak az olvasási hibának a következménye, amely szerint a fordító az eredeti jegyzőkönyv 28. oldalán szereplő *von den Anhaltischen Leitnant* (az anhalti hadnagytól) szavakat „von den Anhaltischen Lieferent”-nek olvasta.

A helyes olvasat folytán ez a jegyzőkönyvi bejegyzés ad alapot annak megállapítására, hogy a városban levő katonasághoz vagy egy anhalti alakulat tartozott, amelynek hadnagya volt a fa eladója, vagy bár más alakulathoz tartozott, de Anhalt hercegségbeli származású volt a hadnagy. A Buda felszabadításában részt vevő brandenburgi sereghez az Anhalti hercegi ezred katonái is tartoztak. – (*Károlyi Árpád*: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Átdolgozta Wellmann Imre. Budapest, 1936. 244. old.) 1690. április 1-én az Udvari Haditanács elrendelte, hogy a Budán állomásozó anhalti hercegi ezred egyik százada a leggyorsabban vonuljon Kanizsára (*Pickl* i. m. 88.). Ennek az alakulatnak a katonája lehetett az anhalti hadnagy, akitől vásároltnak állította a fát Simbenelli tanácsnok.
49. Schlosser János a Tanács által a köztisztviselőknek a Tanács alakuló ülésén történt elosztásakor (Jkv. 4-6. old.) a „verekedések és veszekedések megszüntetésére és megakadályozására kirendelt” (*besstellt*) személyek közül a vár területére illetékes személy volt.

50. Jkv. 26-31. old.
51. Dalgner Mihály a köztisztviselőknek a Tanács alakuló ülésén elosztásakor (Jkv. 4-6. old.) a kémények megvizsgálásával és az azok feletti felügyelettel megbízott (*Comitiert*), és tűzbiztosoknak (*Feuer Commissarien*) is nevezett (Jkv. 19. old.) személyek közül a várban illetékes két személy egyike volt.
52. Jkv. 20-21. old.
53. Jkv. 12-14. old.
54. Ez utalás az 1690. június 15-i keletű Instructiora.
55. Jkv. 21-26. old.
56. A jegyzőkönyvi kötet magyar fordításának készítője a vezetéknév kezdőbetűjét úgy olvasta, hogy az *K* vagy *P* betű, a keresztnévet pedig Istvánnak fordította. Így a károsult a magyar fordításban olvashatók szerint „Kap vagy Pap István.”
57. Jkv. 41-42. old.
58. Jkv. 35. old.
59. Jkv. 41. old.
60. Jkv. 32. old.
61. Jkv. 35. old.
62. Jkv. 43-44. old.

A jegyzőkönyvi kötet magyar fordítása szerint Lombarzen alzálogba kötötte le házát. XIX. sz. végi és azt követő jogunk szerint alzáloggá az által válik a zálog tárgya, hogy azt ill. az azon szerzett zálogjogát a záloghitelező elzálogosíthatja (*subpignoratío*). Alzálog létrejöttének alapvető előfeltétele, hogy annak tárgya már elzálogosított legyen. Ezt alapulvéve aggályosnak tartjuk a fordításban az *alzálog* szót. A jegyzőkönyvi szöveg szerint ugyanis a Lombarzen által „alzálogba” lekötött ház még nincs elzálogosítva. A fordító az *Unterpfand* szót fordította alzálognak, amely zálogot is és alzálogot is jelentett. (*Dr. Ballagi Mór*: Új teljes német és magyar szótár. Német-magyar rész. 5. kiad. Budapest, 1882. 953. old.) Bónis György viszont a már többször idézett művében az annak alapjául szolgált forrásokban szereplő *Unterpfand*

szó megfelelőjének a kézizálog és a zálog szót tartja. (*Bónis* 1962. 204. és 207. old.)

63. *Bónis* 1962. 204. és 207. old.

64. A Budai Kamarai Adminisztráció által 1695. július 4-én Kanizsa város bírójának és Tanácsának adott utasítás 7. pontja szerint gróf Berge parancsnok a polgári ügyekben való bíraskodásról a császári Udvari Haditanács parancsa értelmében teljesen lemondott a Városi Tanács javára. Ha az 1695. július 4-i intézkedés szerint mondott le a szóban forgó bírói hatásköréről a parancsnok, akkor ezt megelőzően viszont gyakorolta azt. Gróf Berge 1692-ben lett parancsnok, tehát ő csak ezt követően mondhatott le a hatásköréről. Ezekon az adatokon alapszik az a megállapításunk, hogy 1690-ben, majd az ismeretlen időben történt lemondásig bizonyos polgári peres ügyekben a hatáskör a parancsnokot illette meg.

Gróf Berge Kanizsának császári ezredesi rangban levő parancsnoka volt. Nevét különbözőképpen írták. A 87. sz. jegyzetünkben szereplő 1695. évi ügyirat 7. pontjában *von Berg*, az ügyirat magyar fordításában *gróf Bergen*, a 89. sz. jegyzetünk szerinti ügyirat magyar fordításában, a 7. pontban *Berge gróf*, a 15. pontban *de Berge gróf* szerepel. Balogh János és nyilván az ő nyomán Barbarits Lajos Perger Kristófnak nevezi (*Balogh* i. m. 219. old., ill. *Barbarits* i. m. 22. old.) V. Molnár *Berge Kristófnak* említi. (*V. Molnár* i. m. 147. és 161. old.)

A kanizsai Ferenc rendi kolostor általa alapításáról 1696. február 25-i kelettel adott latin nyelvű oklevélen aláírása: Christophorus Georgius comes de Berge. Az egykorú német nyelvű változaton Christoph Georg von Berge. Az oklevélből kitűnően római birodalmi gróf, Herrerdorf és Kladau ura, cs. kir. gyalogsági ezredes, Kanizsa parancsnoka, Glogau Hercegség glogaui kerülete rendjeinek deputatusa volt. – (Zala Megyei Levéltár. XII. 7. A nagykanizsai ferences rendház iratai 1696-1950. A kolostor alapításáról adott oklevél.)

1876. évi adat szerint a kolostornak (ma Városi Könyvtárnak) a templom kórusára vezető folyosója falán függött arcképfestmény alá írt szöveg szerint a képen „Ill[ustrissi]mus D[o]minus S[acri] R[omani] I[mpreii] Comes Georgius Christophorus de Berge, comendans olim caniensis conventus que canisiensis singularis patronus ac illocator eiusdem” volt látható. – (*Bátorfi* i. m. II. kötet 233. old.)

Gróf Berge György Kristóf *1647. július, †1709.; 1694-ben birodalmi grófi rangra emelték. Cs. és kir. kamarás, *Generalfeldwachtmeister* (= vezérőrnagy) és udvari haditanácsos lett. – Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Band 6., 4. Abt. Ausgeloschener Preussischer Adel. Provinz Schlesien. Bearbeitet von G. A. von Mülverstadt, illustriert von A. M. Hildebrandt, Nürnberg, 1874., p. 8.)

65. A Seitz c/a Lombarzen adóssági per. Jkv. 41. old.
66. *Varga Endre* (szerk.): A magyar bírósági szervezet és perjog története. Budapest, 1961. Felsőfokú levéltári szakmai továbbképző tanfolyami jegyzet. 108. old.

A jegyzet az 1526-1861. közötti korszakról a tanfolyam igényeit meghaladó ismeretanyagot közöl, s azzal a célkitűzéssel készült, hogy jogtörténeti kézikönyv gyanánt szolgáljon. (Lásd a kiadvány előszavát.)

67. *Varga* i. m. 109-120. old.
68. *Klagen* alapjelentése jajgatni, fájdalmat panaszolni. Ebből a jelentésből származó jelentés: a bíróhoz vagy bírósághoz fordulás. Jelentése az eljárásjog fejlődéséhez igazodóan alakult. Lévéen esetünkben polgári perekről szó, ehhez igazodóan fordítjuk a *Klagen* igét a *keresetet előadni* jelentéssel.

Ezzel összhangban használjuk a jegyzőkönyvi szövegben szereplő *die Klage* magyar megfelelőjeként – a jegyzőkönyv magyar fordításának készítője által használt *panasz* és *vád* szavak helyett – a *kereset* szót.

69. Jkv. 10., 17. old.
70. Jkv. 40. old.
71. *Bónis* 1962. 97. old.
72. *Bónis* 1962. 199. old.
73. Jkv. 9., ill. 38. old.
74. Jkv. 39-40. old.
75. *Bónis* 1962. 209. old.
76. Jkv. 7. old.
77. A Kerka mentén fekvő Szécsiszigeten a XVII. században kisebb vár állott, amely Zala vármegyei kisebb várak közül a legfontosabb volt. A vár egy

részének felhasználásával épült a XVIII. században a Szapáry-család ma már igen rossz állapotban lévő kastélya. – (Bátorfi i. m. I. köt. 254. old.; Németh József: Zala megye műemlékei. Zalaegerszeg, 1979. 104. old.)

78. Ezek: 25 török fejkendő, 1 zöld és vörös selyem „Sobori” és szoknya, 2 font vörös selyem és 2 font ezüst.
79. Jkv. 8. old.
80. Varga J. János: Hadizsákmány és rabszolgakereskedelem, mint az emberi kapcsolatok formái a Dunántúlon a török hódoltság korában. LEVÉLTÁRI SZEMLE 1992. évi 3. sz. 16-20. old.
81. Bónis 1962. 202-203. old.
82. Tagányi i. m. 415. old. Siklói kam. tiszttartóság; 416. old. Szigetvári kam. tiszttartóság; 417. old. Kaposvári kam. tiszttartóság; Pécsi kam. tiszttartóság; 418. old. Kanizsai kam. tiszttartóság.
83. Nagy I. 1971. 24. old.; Ember i. m. 25. old.; Fábiánné Kiss Erzsébet: A csáktornyai (kanizsai) kamarai adminisztráció vázlatos története 1673-1773. LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK 1988. 2. sz. 291-305. old.
84. Tagányi i. m.-ének a 82. sz. jegyzetben írt helyei; Dr. Babits Antal: A kamarai igazgatás Pécs városában 1686-1703. Pécs, 1937. 35. old.
85. Lásd: 83. sz. jegyzetet.
86. A Kanizsai Városi Tanácsnak az 1690. évet követő évtized alatti bírói gyakorlatáról tudósító bejegyzéseknek a Tanács jegyzőkönyvi kötetéből hiányzása miatt a most ismertett rendelkezéshez fűzve mutatunk rá más lelőhelyről származó, de ebben az évtizedben keletkezett, – és várostörténeti kutatásainknak a kézirat lezárása utáni szakaszában megismert, – olyan iratra, amely a Tanács bírászkodási tevékenységével összefüggőként dokumentálja a Tanács büntetőügyekben gyakorolható jogkörét szabályozó, az 1695. július 4-i válasziratbeli rendelkezés érvényesülését.

E szerint az irat szerint a Tanács 1696. augusztus 6-án azt jelenti a Budai Kamarai Adminisztrációnak, hogy az elrendelt bűnvizsgálatot, vallatást (*Examen*) a mellékelt vallató pontok és feleletek szerint (*Bey'' Volgender Interrogatoria vund Responsoria*) már megtette, ennek eredményét az Adminisztrációnak megküldte, majd az eljárás alá vont cafka nőtsemélyt (*das Mensch*) negyedszer és ötödször is vallatta (*hat*

man Examiniert), s mert ő beismerte, hogy a gyermekét megölte, meghozatalra került a jóváhagyásra váró ítélet (*ist hir auf das Vrteil pro Radivicatione gefollt worden*). A férfiszemély pedig, akit kettős házasságon értek rajta, azért mert az első felesége két fiával együtt idejött (a Tanácshoz, – szerző megjegyzése), és neki felajánlotta, hogy ezentúl is vele együtt kíván lakni, kezeség ellenében (*auf Porgschaft*) ki lett engedve, és úgy ítéltetett az Adminisztráció által történő jóváhagyásra várva (*auf Radivication Einer Löb[lichen] Administration*), hogy fizessen büntetésképpen 10 forintot a Szűz Máriának szentelt itteni magyar plébániatemplom javára (*zu der Ungarischen Pfar Kirchen Vnser lieben Frauen alhir*). – (MOL Budai Kamarai Adminisztráció. E 286. Buchhalterey Acten 1686-1712. 10. csomó. Fol. 151.)

A plébániatemplomra lásd: *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690-1700 között. Nagykanizsa, 1993.

87. A válaszirat 7. pontját az 1690. június 15-i Instructio közzé tett szövegének két pontja közé iktatva ugyancsak közli Dr. Szukits Nándor a 24. sz. jegyzetben megjelölt kiadványban (46-47. old.). Az ezt a pontot tartalmazó válaszirat egész terjedelmének magyar fordítása a 25. sz. jegyzetben említett fénymásolat-gyűjteményben.
88. A leirat fordítása a 25. sz. jegyzetben említett fénymásolat-gyűjteményben.
89. A válaszirat fordítása a 25. sz. jegyzetben említett fénymásolat-gyűjteményben.
90. U. o.
91. Ennek az Instructionnak egyes pontjait is közreadja Dr. Szukits a 24. sz. jegyzetben megjelölt kiadványban (50-57. old.). A bennünket érdeklő 6. pont az általa kihagyott pontok egyike. Ezért a 25. sz. jegyzetben említett fénymásolat-gyűjteménybeli fordításra támaszkodtunk.

FÜGGELÉK

I.

A DRÁVA ÉS SZÁVA FOLYÓ MENTI MAGYARORSZÁGI ÚJ SZERZEMÉNYEK MEGVIZSGÁLÁSÁRA ÉS BERENDEZÉSÉRE KIKÜLDÖTT RÓMAI CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI BIZOTTSÁG ÁLTAL 1690. JÚNIUS 15-I KELETTTEL KANIZSA VÁROS BÍRÓJA ÉS TANÁCSA RÉSZÉRE ADOTT INSTRUCTIONAK A BÍRÓI JOGHATÓSÁGOKRÓL RENDELKEZŐ 5. PONTJA.

A szöveg a Dr. Szukits Nándor által közzé tett szövegnek szerző által készített fordítása.

5. A Városi Tanács polgári és büntető ügyekben történő ítélkezésre azzal kap jogot és megbízást, hogy ha a polgári perbeli felek egyike vagy másika az ítéletben nem akarna megnyugodni, mert azt magára nézve sérelmesnek találja, akkor jogosult az újszerzeményi területekre szervezett csász[ári] Adminisztrációhoz fellebbezni és ítéletet onnan várni. Hasonlóképpen a büntető ügyekben mindenkor hozott ítéleteket végrehajtásuk előtt az említett csász[ári] Adminisztráció tudomására kell adni és közvetlenül kell beszerezni annak jóváhagyását és hozzájárulását.

II.

A DRÁVA ÉS SZÁVA FOLYÓ MENTI MAGYARORSZÁGI ÚJSZERZEMÉNYEK MEGVIZSGÁLÁSÁRA ÉS BERENDEZÉSÉRE KIKÜLDÖTT RÓMAI CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI BIZOTTSÁG ÁLTAL 1690. JÚNIUS 19-I KELETTTEL KANIZSA VÁROS BÍRÓJA ÉS TANÁCSA RÉSZÉRE ADOTT VÁLASZIRATNAK A BÍRÓI JOGHATÓSÁGRÓL SZÓLÓ 5. PONTJA.

A közölt szöveg a válasziratnak Dr. Fára József által készített fordításából való.

5. A parancsnok úr és a város bírói hatósága ügyében még nincs megegyezés (bár e célból már folytak mindkét irányban tárgyalások), ennél fogva a parancsnok felettes hatósága jóváhagyását meg fogja szerezni.

III.

A BUDAI KAMARAI ADMINISZTRÁCIÓT VEZETŐ BÁRÓ KURZ IGNÁC ÁLTAL 1695. JÚLIUS 4-I KELETTTEL KANIZSA VÁROS BÍRÁJA ÉS TANÁCSA RÉSZÉRE ADOTT VÁLASZIRATNAK A TANÁCS BÍRÓI HATÁSKÖRÉT ÉRINTŐ 7. PONTJA.

A közölt szöveg első része a Dr. Szukits Nándor által közzétett szövegnek szerző által

készített, az ezt követően jelzett része pedig Dr. Fára Józsefnek szerző által némileg módosított fordítása.

7. Ami a polgári és büntető bíraskodást illeti, az ügy gróf Berge római császári ezredes és itteni parancsnok úrral úgy lett megbeszélve és lezárva, hogy a polgári ügyekben való bíraskodásról a fent említett ezredes a császári Udvari Haditanács parancsa értelmében továbbra is teljesen lemond, ezennel azt átengedi és ezentúl is ezekben az ügyekben az elsőfokon való ítélkezést a Budai Kamarai Adminisztrációnak* való alárendeltséggel a tiszteletre méltó városi tanács gyakorolja, mint ahogy ugyanannak a pallosjog oly távolságban, ahogy a várkerület húzódik, ezennel akként engedtetik át, hogy az előforduló bűnözőket letartóztathatja, a kérdőpontok szerint (*iuxta articulos*) a személyes jellegű kérdésekre (*gewöhnliche interrogatoria, interrogatoria generalis*) kihallgatja, az ítéletet véleményesen meghozhatja majd a felsőbb fokon megerősített ítéletet végrehajtja, ezzel szemben az ítélet jóváhagyására jogosult Budai császári Kamarai Adminisztrációnak,** mint említettet, jóváhagyásra megküldeni köteles, és ezt megelőzően semmilyen végrehajtást, s ami leginkább jól megjegyzendő, semmiféle kínvallatást a bírói joghatóság elvesztésének terhe mellett nem jogosult foganatosítani, s e végből szükséges, és amire nézve ezennel a parancs is kiadatik, egy vesztőhelyet a város előtt, ahol a legkényelmesebbnek látszik, a várban pedig egy pellengért haladéktalanul fel kell állítani. (Az ezt követő szövegrész a Dr. Szukits féle publikációból kimaradt, miért is azt a Dr. Fára féle fordításból közöljük, amint következik): ezzel szemben úgy a várkerületben, mint azon kívül az említett ezredesnek és várparancsnoknak van fenntartva a büntető bíraskodás gyakorlása a katonai bíróság elé tartozó egyének fölött, akik közé a várőrséghez számítandó itteni huszárok és gyalogoshajdúk is értendők; amelyis, mint helyes, meghagyatik, akként megállapítván és elrendeltetvén, és ezek után, hogy a többször említett ezredes úr e tekintetben bele ne avatkozzék, szigorúan elrendeljük.

* Dr. Fára József a fordításban itt „kincstári igazgatóság”-nak nevezi az Adminisztrációt

** Dr. Fára József a fordításban itt „kamarai igazgatóság”-nak nevezi az Adminisztrációt.

IV.

A MAGYAR-HORVÁT-SZLOVÉN ORSZÁGI ÚJ SZERZEMÉNYEK MEGVIZSGÁLÁSÁRA ÉS BERENDEZÉSÉRE KIKÜLDÖTT RÓMAI CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI BIZOTTSÁG (AZ Ú. N. CARAFFA-BIZOTTSÁG) ÁLTAL 1698. DECEMBER HÓ 1-I KELETTTEL KANIZSA VÁROSA ÉS VÁRA VALAMINT A BEKEBELEZETT „VÁROSS” ELŐVÁROS BÍRÁJA ÉS TANÁCSA RÉSZÉRE ADOTT INSTRUCTIONAK A TANÁCS BÍRÓI HATÁSKÖRÉT ÉRINTŐ 6. PONTJA.

A közölt szöveg az Instructionak Dr. Fára József által készített fordításából való.

6. Polgári és büntető ügyekben a bíraskodás oly módon van átengedve a városi tanácsnak és reabízva, hogy amennyiben valaki polgári ügyben a kimondott bírói ítéletben nem nyugodnék meg, hanem azt magára nézve sérelmesnek tartja, módjában álljon annak az itteni császári tisztartónál*, folytatólagosan pedig a császári kincstári kormányzónál Pécsett** és úgy aztán a császári kamarai igazgatásnál*** az ügyét tovább tárgyaltatni és ítéletet onnan várni, büntető ügyekben azonban minden időben a meghozott ítélet a végrehajtás előtt az említett császári kamarai igazgatásnak*** bemutatandó és annak hozzájárulását és jóváhagyását mindenestre ki kell kérni.

* Dr. Fára a „gondviselő” szót használta. *Tagányi* idézett műve alapján helyettesítettük azt a „tisztartó” szóval.

** Ez Dr. *Babics* idézett művén alapuló következtetés szerint Dullersperg Fülöp volt, akit a praefectusként, *Tagányi* pedig felügyelőként említ.

*** Itt „igazgatás”-nak nevezi Dr. *Fára* a Budai Kamarai Adminisztrációt.

RICHTERLICHE TÄTIGKEIT DES STAADTRATES VON KANIZSA IM JAHRZEHT NACH ERLÖSCHEN DER TÜRKISCHEN HERRSCHAFT

Die Türken, die die von kaiserlichen Truppen umgeschlossene Festung Kanizsa verteidigten, haben nach der angebotenen Kapitulation die Schlüssel der Festung am 13. April 1690 dem General Graf Adam Batthyany übergeben. Kanizsa war nach 90 jähriger türkischer Herrschaft wieder in christlichen Händen. Über die Festung und die Stadt stehen aus der dem 13. April direkt folgenden Zeit nur einige Angaben zur Verfügung. *Eine der wichtigsten Quellen nach dem 13. April ist ein Stadtratsprotokollband, der mit einer von der am 16. Juni 1690 gehaltenen konstituierenden Sitzung des neuen Stadtrates handelnden Eintragung beginnt.* Diesen Band bewahrt das Thury György Museum in Nagykanizsa.

Die wirtschaftliche und politische Organisierung der von den Türken zurückeroberten ungarischen Gebiete vertraute der Herrscher völlig der Wiener Hofkammer an. Nach einer höfischen Konferenzentscheidung von 1684 muss das sich von Győr (Raab), Komárom (Komorn) an beiden Donauufem herunter bis Belgrad entstreckende Gebiet als separate Provinz mit Budaer (Ofner) Zentrum verwaltet werden. Nach der Zurückerobering von Buda am 2. September 1686 wurde in Buda die der Hofkammer untergeordnete *Cameral-Inspection* aufgestellt, die im Jahre 1690 zur Ofnerischen *Cameral Administration* umorganisiert wurde. Im Jahre 1690 und danach bis 4. Juni 1693, dann vom 13. Januar 1694 bis 1703 war diese die unmittelbar vorgesetzte Behörde des Stadtrates von Kanizsa.

Vor dem 15. Juni 1690 begann in Kanizsa eine die Hofkammer vertretende *Kaiserliche Commission* mit ihrer Tätigkeit. Infolge der Tätigkeit dieser Kommission wurde der neue Stadtrat organisiert, der zur Übernahme der Macht vom Militär und zum Machtausüben in der Stadt berufen war. Über das erste Halbjahr der Tätigkeit des Stadtrates liefern Angaben die über die Sitzungen des Rates im Jahre 1690 aufgenommenen — und im Thury György Museum bewahrten Protokollband sich erhaltenen — Protokolle. Diese berichten *teilweise* über die in der Stadt herrschenden wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnisse und Umstände. Damit geben sie aber auch eine Möglichkeit das Leben der Stadt und der Bewohner dieser Zeit zu überblicken, zu dem die Kontroversen gehörten, aus denen jene Prozesse stammten, in welchen der Stadtrat verfuhr und entschied.

Der Autor gibt nach dem System der Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit die äusseren und inneren Merkmale des Protokollbandes bekannt. Er weist auch auf den Quellenwert des Bandes hin.

Die Protokolle der im Jahre 1690 gewesenen Ratssitzungen wurden in dem Interesse der Erkennung der Vergangenheit der Stadt im Laufe der bisherigen verschiedenen stadtgeschichtlichen Tätigkeiten nur in geringen Teil angewendet. Das macht die methodische Aufdeckung dieser Angabensammlung und die nach verschiedenen Gesichtspunkten der Stadtgeschichtsschreibung gemachte Untersuchung begründet. Die Erfolge der aus verwaltungsmässigen Gesichtspunkte gemachte Angabenaufdeckung und Untersuchung gab der Autor während der am 8-9. November 1990 in Veszprém stattgefundenen IX. Transdanubischen Siedlungshistorischen Konferenz der Veszprémer und Pécsér (Fünfkirchner) Akademiekommision der Ungarischen Akademie der Wissenschaften bekannt.

Der Stadtrat von Kanizsa hatte im Jahre 1690 an 16 Tagen Sitzungen. Die Zeitpunkte dieser Sitzungen sind in der Abhandlung zu finden. Die Protokolle der Sitzungen sind deutschsprachig. Der Schriftführer kannte die lateinische Sprache und war im Recht bewandert.

Von den in die Protokolle von 1690 schriftlich festgehaltenen Eintragungen berichten 5 über das Entstehen der Organisation der Stadtverwaltung und über deren Aufbau, ferner über die Massnahmen, die in Interesse der Versorgung der einzelnen Verwaltungsaufgaben und über den Verbrauch der städtischen Einnahmen gaten wurden. Bei der Untersuchung der anderen Eintragungen ging der Autor von jener Tatsache aus, dass sich in der Rechtsentwicklung der Zeit des Feudalismus die öffentliche Verwaltung und die Rechtssprechung nie von einander abtrennten. Ausser den schon genannten 5 Eintragungen verewigten 6 von 22 Eintragungen Massnahmen in dem Verwaltungs- und Stadtwirtschafts-Wirkungskreis und die anderen 16 Eintragungen verewigten das in streitigen Angelegenheiten geführte und in diesen Sachen gefällte Urteile.

Im zweiten Kapitel der Abhandlung können wir die Bekanntgabe der Organisations- und Betätigungsregel des Stadtrates aufgrund zweier im Protokoll vom 16. Juni 1690 erwähnten grundgesetzlichen Quellen finden.

Das dritte Kapitel erörtert die im Jahre 1690 vorhandene gerichtliche Jurisdiction. In diesem Rahmen gibt der Autor die Regelung der Jurisdiction bekannt. Die schon erwähnte Kaiserliche Kommission hat dem von ihr begründeten Stadtrat „*die Erkenntnis der Civil- und Criminal-Sachen*

überlassen und anvertraut". Der Rat konnte die Gerichtsbarkeit damit ausüben, dass jene Partei eines Zivilprocesses, die das gefällte Urteil für nachteilig hielt, konnte Berufung zur zuständigen kaiserlichen Administration der Acquisten einlegen. In den strafrechtlichen Angelegenheiten musste vor der Vollstreckung des Urteils um dessen Genehmigung bei der erwähnten Administration unmittelbar gebeten werden.

Das dritte Kapitel stellt die Kanizsaer gerichtliche Organisation und das Personal vor, und einzelwise und ausführlich erörtert es die verhandelten Rechtsstreite, sowie die in diesen gefällte Beschlüsse.

Aus dem vierten Kapitel können wir jene Vorschriften des Verfahrens kennenlernen, über deren Geltung die Protokolle aussagen. Diese übereinstimmen mit in den vor dem Rat der Stadt Buda und der Stadt Pest stattgefundenen Prozessen gefolgt Verfahren.

Den sich aus Urteilen widerspiegelten Rechtserfolg untersuchenden fünften Kapitel beendete Feststellung ist das, dass die Urteilentscheidungen die in Kanizsa zur Geltung gekommenen sind, zeigen die Regeln jenes Rechtssystems, welches die verschiedensten Elemente des Rechtes der mittelalterlichen italienischen Stadtstaaten, der deutschen Fürstentümer und des österreichischen Absolutismus vereinigte.

Der Autor bemüht sich im vierten Kapitel nach den von Prozessen handelnden Protokolleintragungen das vorzustellen, was für moralische und soziale Lebensverhältnisse im Jahre der Befreiung von den Türken in der Stadt herrschten.

Zum Abschluss, zugleich als Hinausblicken auf die nachfolgenden Jahre der erörterten Periode stellt die Abhandlung dar, wie sich die richterliche Jurisdiction des Stadtrates nach 1690 gestaltete, womit es auch auf in den 1690-er Jahren der Stadtgeschichte entstandene solche Quellen Aufmerksamkeit gemacht wird, deren Angaben noch nicht publiziert wurden.

In dem Anhang wurden die in der Abhandlung bekanntgegebenen Anordnungen der die Betätigung des Stadtrates regelnden normativen Vorschriften in ungarischsprachiger Übersetzung veröffentlicht.

MUTATÓK

Személynév-mutató

A * -gal jelölt számok jegyzet-sorszámokra utalnak.

- Balogh János 64*
- Barbarits Lajos 4, 6, 1*, 10*, 21*, 64*
- Bartal Antal 13
- Batthyany Ádám gróf, tábornok 3, 36, 1*, 3*
- Berge, Chirtophorus Georgius gróf, ezredes 56, 64*
- Biszterszky (alias Wizezki) őrnagy 3*
- Bonis György 62*
- Bose Mihók szécsiszigeti vajda 36*
- Cap Juan 22, 56*
- Caraffa Károly Ferdinánd császári főbiztos 41
- Copási Mártonné 17, 27, 33, 34, 38
- Cranaj Nicolaus 31
- Dalgner Mihály kéményfelügyelő, tűzbiztos 19, 20, 21, 30, 38, 39 51*
- Degré Alajos 7
- Du Cange 13
- Dullersperg Fülöp 37
- Ember Győző 9*
- Fára József dr. 55, 56, 57, 25*
- Fischer György András, a város bírója 9
- Fodor László tanácsnok 9
- Frimb Ferenc Keresztély 3, 24
- Fürstenbusch Gostwin Rüdiger 41
- Gammersfeldt (Gamsfelder) Johannes Jacobus százados 3*
- Glaser belgrádi polgármester 37
- Hochenwarter János órás és lakatos 19, 20, 21, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 38, 39
- H. Pálffy Ilona 12
- Iványi Béla dr. 7
- Kap Juan 22, 56*
- Karner Márton 17, 22, 27, 33
- Kállay István 35*
- Kis Tivadar 25*
- Kiszl János Vilmos mészáros 17, 27, 33
- Klingentrat Jakab kalapos, tanácsnok 9, 12, 15, 29, 39
- Kniedl Jakab lakatos, tanácsnok 9, 12, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 38, 39
- Koch Márton 22
- Kunics Zsuzsanna 16*
- Kurz, Johann Ignatius báró, budai kamarai adminisztrátor 41, 55
- Liebreich János tanácsnok 9
- Lombarzen, de, Jakab tanácsnok 9, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 39, 62*
- Mayer, Theodor 12

- Mayern, von, Theobaldt András 41
- Mészár Ádám 17, 27, 31
- Millaj Jurco 15, 27, 31
- Mosier (Mosir) Caspar városi írnok,
majd jegyző 6
- Müller Veronika 10*
- Nagy György László, a Csáktornyai
Kamarai Adminisztráció
vezetője 40
- Nagy István 9*
- Narton Dávid 15
- Nádasdy Tamásné 5
- Osterhuber Mátyás 18, 26, 27, 28,
33
- Öszl Mihály kertész 17, 27, 33
- Paur János asztalos 16, 29
- Pálfy Ilona 12
- Pápai Páriz Ferenc 13
- Perger Kristóf 64*
- Pichler, grazi kereskedő 18, 19
- Rácz Péter 16
- Salamon Ferenc 9
- Scheffer György János tanácsnok 9
- Schipusch Sára 17, 27, 31, 33, 34,
38
- Schlosser János, a verekedések és
veszekedések megszüntetésére és
megakadályozására a Tanács által
kirendelt személy 19, 20, 28, 49*
- Schober József János tanácsnok 9
- Schuller János György borbély 17,
18, 27, 33
- Schwarz Ferenc 22
- Seitz úr 22, 25, 26, 27, 28
- Simbenelly Péter Pál tanácsnok 9,
18, 19, 26, 28, 33, 39
- Stigliano, di, Caraffa Károly
Ferdinánd császári főbiztos 41
- Strattmann Eleonóra grófnő 3*
- Suiz Lőrinc 36
- Suk György őrmester 16, 31
- Szenci Molnár Albert 13
- Szukits Nándor dr. 10, 11, 55, 56,
87*, 91*,
- Tagányi Károly 9*
- Talgner lásd: Dalgner
- Varga J. János 37
- Veith Jurco 15, 22, 27, 28, 29
- V. Molnár László 3*, 64*
- Weingart Zakariás 22, 28, 29
- Wellawitsch György tanácsnok 9
- Werlein János István báró, budai
kamarai inspektor, majd admi-
nistrátor 4, 8*
- Wiser úr 16
- Wizezki (alias Biszterszky) őrnagy
3*
- Wogarintschüz, Michael 31
- Dr. Zlinszky János 35*
- Zwetanitsch Mihály tanácsnok 9

Helynevek és egyéb földrajzi nevek mutatója

Belgrád 4, 37	Nagykanizsa 64*
Buda 4, 12, 13, 14, 23, 31, 35, 37, 1*, 8*, 48*	Pest 13, 14, 23, 31, 32, 35, 37
Csáktornya 40	Pécs 42, 57, 15*
Dráva 3, 40	Prichlach 23, 31
Dráva-Száva köze 40	Rácváros 15, 29, 32, 39
Duna 4, 1*	Sánc 23
Graz 15, 18, 19, 28	Szécsisziget 36, 77*
Győr 4	Székesfehérvár 1*
Kerka 77*	Törökország 3
Komárom 4	Varasd 18
külváros 23	Veszprém 15*
Légrád 3, 22, 24, 25	Zalaegerszeg 17

Tárgymutató

adásvételi szerződésből származó követelés 16, 29	betáblázása jelzálognak 24
adóslevél 23, 27	birodalmi tallér 15, 18, 20, 21, 30
alperesi nyilatkozat keresetre 26	birtokháborítás 15, 29, 32
alakuló ülés 9, 10, 11, 12	birtokháborító 32, 39
alzálog 62*	birtoklása ingatlanak 15
anhalti hadnagy 18, 48*	birtoksértő 32
asztalos 16, 33	bizonyítási eljárás 25, 26, 27, 28, 29, 30, 39
állat által okozott kár 22, 30, 33	bíraskodási jogkör 10, 34
áristom 14, 20, 38	bíró 9, 10, 12, 13, 25, 40
becsület helyreállítása 26, 33	bírói hatáskör 24, 29, 42, 55, 57
becsületsértés 14, 17, 33	
beismerés 26, 27, 29, 33, 86*	

- bírói joghatóság 11, 12, 24, 40, 55, 56
- bírói jogkör 11, 12
- bírói szemle 27
- bírói tevékenység 4, 14
- bíróság előtti megkövetés 17
- bírósági személyzet 12
- bírósági szemle 19, 28
- bírósági szervezet 12
- bírság 17, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 31, 39
- bírságos bántalmak 14
- blokád 16, 36
- borbély 17, 20, 33
- Budai Harmincad- és Vámhivatal 8*
- Budai Kamarai Adminisztráció 12, 13, 40, 41, 42, 56, 30*, 64*, 86*
- - Felügyelőség 4, 12, 40, 8*
 - - Inspectio 13
 - Városi Tanács 13
- büntetés 15, 17, 21, 33, 34
- büntető ügy 12, 14, 42, 55, 57
- büntető ügyben hozott ítélet 12, 41
- - - - jóváhagyása 41, 42, 55, 56, 57
 - - - - végrehajtása 12, 41, 42, 55, 56, 57
- bűncselekmény 33
- bűnvádi kereset 15
- Cameral Administration 4
- Cameral Inspection 4
- cipész 15, 29, 32, 39
- családi jog 15
- Csáktornyai Kamarai Adminisztráció 40
- Császári Bizottság 5, 9, 10, 35, 55
- csizma lefoglalása 23, 25, 30
- delicta criminalia 15
- delicta privata 15, 35*
- dologi jog 15, 29
- Dráva és Száva folyó menti magyarországi újszerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött római császári és királyi bizottság 11, 55
- dukát 17, 30
- egyezség 22, 25, 29, 33
- elégtételadás 17, 18, 26, 33
- elismerés 22, 26, 27, 29, 39
- ELJÁRÁSJOG 24–32
- emberkölcsönzés 16, 31, 37
- embervásárlás 16, 31, 37
- ERKÖLCSI KÖZÁLLAPOT A PEREK TÜKRÉBEN 35–40
- eskü 29
- fájdalomdíj 20, 21, 30, 34
- Ferenc-rendi kolostor 64*
- folytatólagos tárgyalás 18, 26, 28

fordítása a jegyzőkönyvi kötetnek 3–4, 5, 9, 56*, 62	– – – – –, 1695. július 4-i 28*, 64*
forint 17, 21, 22, 23, 30, 86*	– – – – –, 1698. december 1-i 41, 57
forrásértéke a jegyzőkönyvi kötetnek 3–4, 5, 9	– nótáriusok számára 6
fuvaros 22	invocatio 6
FÜGGELÉK 55–57	iratszerkesztési kérelem 36
fürdős 19	írásbafoglalása ítéletnek 31
glosszátor 32	írásbeli per 25
grazi negyed 15, 36*	írrok 14
gyermekgyilkosság 86*	ítélet 17, 21, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 41, 42, 55
gyűjtogatás 22, 27, 33	ítélet büntetőügyben 12, 41
hadnagy 19, 48*	– – , jóvahagyása 41
hajdina 15, 37*	– – , végrehajtása 12, 41
hatalmaskodás 18, 39	– írásbeli foglalása 31
hatáskör 10, 11, 24, 64*	– kézbesítése 31
háromfokú jogorvoslat 42, 57	– kihirdetése 31
hitelkönyv 23	– szerkesztése 30
idézés 26, 27	ítélethozatal 25, 26, 27, 29
illetékesség 24	jegyző 13
inas 22, 33	jegyzőkönyv 16, 17, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31
ingatlan birtoklása 15, 29	jegyzőkönyvi kötete Kanizsa Város Tanácsának 3–8, 12, 20, 23, 31, 35, 40, 41
ingóság (csizma) lefoglalása 23, 25, 30	jelzalog betáblázása 23, 24
ingóságra fennálló tulajdonjog 15, 33	JOGÉRVÉNYESÜLÉS AZ ÍTÉLE- TEKBEN 32–34
iniuria 16, 30, 34, 38	
Institutio rendszer 15	
Instructio a Budai Kamarai Felügyelőségnek 8*	
– a Kanizsai Városi Tanácsnak, 1690. június 15-i, 10, 11, 12, 13, 14, 21, 24, 35, 42, 55, 54*	

- jogi ismeret 8, 13, 14
- jogi képviselő 13, 25
- jogorvoslat 12, 42
- , háromfokozatú 41, 57
- jogviszony, szerződésen alapuló 15
- tiltott cselekményen alapuló 15
 - más tényállásból származó 15
- jószágkormányzóság 9*
- jóváhagyása büntetőügyben hozott ítéleteknek 42, 55, 56, 57
- kalapos 12
- Kamarai Adminisztráció 4, 9*
- Kamarai Felügyelőség 4
- Kamarai Hivatal, városi 18
- kancellária, városi 10
- Kanizsa város bírója 9, 10, 12, 13
- - Tanácsa első jegyzőkönyvi kötete 3-8, 12, 20, 23, 31, 35
 - - - - kötetének fordítása 3-4, 5, 9, 56*, 62*
 - - - - - nyelve 6, 8
 - - Tanácsának bírói joghatósága 12-13, 39-42
 - - - megszervezése és a Tanács első jegyzőkönyvi kötete 3-8
- Kanizsai Kamarai Adminisztráció 40
- Városi Kamarai Hivatal 18
 - - Kancellária 10
 - városi szindikusz 13-14
 - Városi Tanács bírói joghatósága 1690-ben 12-13
 - - - - joghatóságának alakulása 1690 után 40-42
 - - - szervezeti és működési szabályai, valamint tevékenysége 8-12
- Kanizsán maradt rációk 3, 36
- - törökök 3, 36
- kalapos 12
- katonai bírászkodás 56
- parancsnok 11, 19, 24, 27, 28, 34, 37, 41, 55, 56,
 - - bírászkodása 11, 24, 41, 56, 64*
- kánonjog 31
- kárbecslés 22, 28
- károkozó cselekmény 22
- kártérítés 15, 23
- kereset 17, 19, 22, 25, 26, 33, 34, 38, 68*
- keresetlevél 25, 26, 28
- keresetre adott alperesi nyilatkozat 25, 26
- keresettől elállás 19, 29, 39

- kereskedő 18, 28, 36
- kertész 17
- kettős házasság 86*
- kéményfelügyelő 30
- kézi zálog 24
- kihirdetése ítéletnek 31
- kínvallatás tilalma 41, 56
- kocsmá 18, 23, 34, 38
- kommentátor 32
- kölcsönzése embernek 16, 31, 37
- költségmegtérítés 20, 21, 30, 34
- kötelmi jog 15, 33
- követelés, adásvételi szerződésből származó 16
- közállapotok 35–40
- közbenső ítélet 27
- köztisztviselők 11
- közvádó 15
- kriminális elem a polgári eljárásban 32
- lakatos 19, 23
- latin nyelv 8, 13, 14
- lefoglalása ingóságnak (csizmának) 23, 25, 29
- magánbüntetett 15
- magánérdek 32
- Magyar-Horvát-Szlavón új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött római császári és királyi bizottság 41, 57
- marhavásárlás 17
- meghallgatás kiküldött személy útján 28, 19
- megkeresett bíróság 28
- megkövetés 17, 30, 31, 34
- megkövetés bíróság előtt 17, 30
- méhkas 15, 27, 31, 32, 33, 37
- mészáros 17
- nagykanizsai Ferenc-rendi kolostor 64*
- Városi Könyvtár 25*, 28*, 64*
- – Múzeum 3
- Thúry György Múzeum 3, 16*
- negyed (grazi) 15
- német nyelv 8
- nótárius 6, 7, 13, 31*
- Oftnerische Cameral Administration 4
- okirati bizonyítás 27, 28
- órák és lakatos 19, 20
- orvosi költség 20, 21, 30, 34
- öröklési jog 15
- örizetbe vétel 14
- örmester 16, 31
- pallosjog 41, 56
- panasz 68*

- pandektajog 15
 pellengér 56
 perorvoslat 12, 25, 31
 perszakaszok 25
 Pesti Városi Tanács 13
 Pécsi Akadémiai Bizottság 15*
 pécsi császári kincstári kormányzó
 42, 57
 pénzbírság 30, 31, 34
 pénzbüntetés plébániatemplom
 javára 86*
 plébániatemplom 86*
 polgár 18, 24, 36
 polgári per 14, 15, 25, 32, 33, 41,
 42, 64*
 – perbeli felek 12, 55
 – – ítélet 12, 29, 42
 pontok megszerkesztése 10, 23*
 rabkereskedelem 37
 rabszolgakereskedelem 16, 37
 rajnai forint 17
 rácok, Kanizsán visszamaradtak
 3, 36
 rágalmazás 17, 34, 38
 Real-iniurien 16
 Riemer (=szíjgyártó) 31
 római jog 16, 31, 35
 salva venia 40
 senator 20
 sértett keresete 15
 s. v. 40
 syndicus 13, 14, 31*
 szakértői bizonyítás 27, 28
 Szapáry-család 77*
 Szarvashoz cégérezett kocsmá 23
 Szent Jakab napja 19, 20
 szerkesztése ítéleteknek 30
 szervezeti és működési szabályok 10
 szervezési intézkedések 11, 38
 szerződésen alapuló jogviszony 15
 szécsiszigeti vajda 36
 szidalmazás, hazúgnak 20, 34
 – , henyélőnek 19, 33, 34
 – , kurvának 17, 34, 38
 – , kutyának 18, 33
 – , kutyának és gazem-
 bernek 17, 33
 – , selmának 18, 33
 – , tolvajnak 17, 33
 szindikus 13, 14, 31*
 szóbeli iniuria 17, 19, 27, 38
 szóbeli sértés 16, 27, 30, 33, 39
 – per 24
 szülő felelőssége 30, 33
 tallér 15, 20, 21, 22
 tanácsi alakuló ülés 9, 10, 11, 12
 – szolga 26, 27

- tanácsnok 9, 11, 12, 13, 20, 23,
25, 34, 38, 39
- tanácsülés 9, 13, 14
- tanítómester felelőssége 33
- tanú 27, 28
- tanúbizonyítás 17, 18, 27
- tanúkihallgatás 17, 28
- tárgyalt jogviták 14–23
- társadalomellenes cselekmény 32
- teljesítés 31
- teljesítési határidő 22, 30
- templom 17, 86*
- testi sértés 14, 17, 30, 34, 38
- tettleges iniuria 17, 19, 27
- tettleges sértés 16
- Thúry György Múzeum 3, 16*
- tiltott cselekmény 16, 33
- cselekményből eredő jogviszony 15
- törökök, Kanizsán visszamaradtak 3, 36
- Tripartitum 4
- tulajdonjog 15, 32
- tulajdonjog ingóságra 15, 32
- tűzbiztos 39
- Udvari Haditanács 56, 48*, 64*
- Kamara 4, 12, 13, 23, 8*
 - Konferencia 4
- ügyész 13, 14
- ügyrendi szabályzat 10, 11
- vagyon előny jogalap nélkül 32
- vallatás 41, 86*
- vád 68*
- válaszirat Kanizsai bírónak és Városi Tanácsnak, 1690. június 19-i 11, 24, 55
- Kanizsai bírónak és Városi Tanácsnak, 1695. július 4-i 41, 55, 86*
 - Kanizsai bírónak és Városi Tanácsnak, 1698. október 24-i 41
- vállalkozás 15
- vállalkozási díj 32
- vár 20, 36, 56, 49*
- várkerület 41, 56
- város 36, 37, 38
- városbíró 13, 14, 20
- városgazdálkodási hatáskör 8
- városháza 19, 20
- városigazgatás 8, 12
- városi írnok 14
- Kamarai Hivatal 18
 - kancellária 10
 - közigazgatás 15*
 - Könyvtár 25*, 28*, 64*
 - Múzeum 3, 16*

VÁROSI TANÁCS BÍRÓI JOGHATÓSÁGA 1690-ben 12–23

VÁROSI TANÁCS BÍRÓI JOGHATÓSÁGÁNAK ALAKULÁSA 1690 UTÁN 40–42

Városi Tanács jegyzőkönyvi kötetének forrásértéke 3–8, 12, 20, 23, 31, 35

VÁROSI TANÁCS MEGSZERVEZÉSE ÉS A TANÁCS ELSŐ JEGYZŐKÖNYVI KÖTETE 3–8

VÁROSI TANÁCS SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYAI VALAMINT TEVÉKENYSÉGE 9–12

városi tanácsnokok 9, 11, 12, 13, 20, 23, 25, 34, 38, 39

– tanácsülés 9, 13, 14

– ügyész 13

városigazgatás szervezete 8

városigazgatási hatáskör 8

városképviseleti házszabályok 10

vásárlása embernek 16, 31

Verbal-iniurién 16

verekedések és veszekedések megszüntetésére és megakadályozására a Tanács által kirendelt személy 28, 37, 49*

Veszprémi Akadémiai Bizottság 15*

vesztőhely 56

végrehejtás 31

végrehejtása büntetőügyben hozott ítéletnek 12, 41

végrehejtési perszak 25

Viertel 15

vizontkereset 18, 28

visszkereset 16

Zala Megyei Levéltár 25*

Zala vármegye 77*

– – alispánja 25*

– – levéltára 10, 25*

zálog 23, 24, 38

zálogosítás hatósági nyilvántartása 23

zálogjog 23, 24

Nagykanizsai Honismereti Füzetek című sorozatban megjelent tanulmányok

1. *Dr. Fülöp György*: Kiskanizsai ragadványnevek (Sokszorosított kéz-
(gép)irat) 1979.
2. *Dr. Tolnai Sándor*: A tűz elleni védekezés Nagykanizsán 1690-től
1988-ig. 1989.
3. *Fónyad Pál*: A nagykanizsa evangélikus gyülekezet története
1991.
4. *Dr. Makoviczky Gyula*: Göcseji és hetési falucsúfolók. 1992.
5. *Dr. Cseke Ferenc*: 1. Nagykanizsa vonzásterülete
2. Nagykanizsa természeti viszonyainak értékelése a
településfejlődés és a gazdasági élet szempontjából
3. Nagykanizsa milyen mértékig támaszkodhat a
városkörnyéke élelmiszeripari nyersanyagaira?
1993.
6. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma
1690-1700 között. 1993.
7. *Balogh László*: Kanizsa város és környéke környezetállapoti
alapfelmérése. 1994.
8. *Lencsés Gábor*: Az újudvari Csibiti-völgy természeti képződménye és
élővilága. 1994.
9. *Dr. Vándor László*: Botszentgyörgy vára. (Az ú.n. Romlott-vár
kutatásainak eredményeiből.) 1995.
10. *Dr. Rózsa Miklós*: Ingalan-tulajdon és telekkönyv Kanizsán a török alóli
felszabadítást követő évtizedben. 1995.
11. *Dr. Cseke Ferenc*: A Principális-csatorna vízgyűjtőjének vízföldrajzi
viszonyai. 1995.
12. *Buda Ernő – Benedek Miklós*: Károlyi Árpád, az olajbányászati és
növénytani kutató 1907-1972. 1996.

